

Az optimismus valláserkölcsei jelentősége.¹

Az optimismus velem a testben él, lelkemnek egyik szép sajátossága, a valláserkölcsiség is rám vonatkozik, életem egyik leg-áhíthatosabb megnyilvánulása, egyik se kívülem és fölöttem lebeg a világűrben, ezért itt lényegében az optimista ember jelleméről és a belőle következő valláserkölcsei életéről fogok szólni.

Az optimista az embert jónak látja, az állapotokat jónak tudja, az embertől jót vár, az állapotokból jót remél. A világ kormányzásában csak a jócselekedetet látja részesnek, a rosszat, a bűnt, a fogyatékoságot résztelennek minősíti. S ez a jótudat, ez a derűlátás és az életnek, meg a világnak ez a rózsaszíne nála nemcsak a jelenre vonatkozik, hanem a jóban élő a múltból is csak a szépet veszi ki s a jövőben is csak ennek uralmát várja.

Ezekkel az egyszerű, alapvető kijelentéseinkkel mindjárt négy további kérdés kérezkedik előnkbe: 1. Örökletes betegség-e az optimismus, vagy mélyen gyökerező meggyőződés, 2. továbbá magában álló lelki tünemény-e, vagy pedig lelkivilágunk sok ágazatának, talán egész terjedelmének színe, vallomástétele, 3. szemlélet-e az optimismus és így csak az emberre vonatkozik-e, vagy pedig több mint szemlélet és így az élő világ alapnyilvánulása és végül 4. az optimismus az emberi tökéletesedésnek munkálója-e, szolgálója-e?

1. Mikor a testi és lelki egészség legragyogóbb megnyilvánulásának tartom az optimizmust, csak azért mondom betegségnek, mert számtalanszor halljuk egyikről, másiktól: gyógyíthatatlan vagy javíthatatlan optimista. És azért is, mert ebben a gyógyíthatatlanságban benne van az örökletesség kifejezője, annak eleven kijelentése, hogy az illető jóhiszeműségét szüleitől és rajtuk keresztül a nemzet testéből örökölte.

¹ Székfoglaló értekezés az Unitárius Irodalmi Társaság 1941. május 18-án tartott felolvasó ülésén.

Az optimizmus örökletessége azonnal eldől, mihelyt rámutathatunk arra, hogy vannak optimista nemzetek és vannak pessimista népek... A mi fajtánk a kimondottan optimista nemzetek közé tartozik. Hála érte a Mindenhatónak! Fajunkat a szebb jövő látása vezette a hon földjére, ennek tudata adott erőt az elfoglalására, annyi balsors, oly sok veszély között ez élesztett kitartást a szebb jövő bevárására. Mohács, Mohipusztá, Világos, Trianon földresújtásai után ez adott erőt a felemelkedésre. A török megszállás 150 esztendejében, az oláh iga 22 esztendejében ez mentett meg a kétségbeeséstől. A magyar optimizmusára történelmi szállóigék születtek. Ki ne tudná a török korszak kuruc mondását: „Isten, ments meg barátainktól, ellenségeinkkel majd csak elbánunk mi“, vagy a világháborús székely ígét, mikor az osztrák hadvezér kérdezte a székelyt: „Féltek-e az oroszról?“ — „Mű kérem, még egymástól se félünk, hát aztán az oroszról!“ Vagy az oláh megszállás székelyét, ki a világ felborulásán így elmélkedék: „Mindent hittem volna, csak azt nem, hogy még Romániát es hezzánk csatolják!“ S említsük-e az emigrációk nagy optimistáit, Rákóczit, Kossuthot és a történelmi idők legnagyobb emigráns optimistáját, IV. Bélát, ki mindenét veszve, üres kezében egy bottal tért vissza Dalmáciából, a romokon új hont alapítani, nagy hazát építeni, melynek népével élte végén már ellenségeket tiport össze...

Kimeríthetetlen nép vagyunk mink optimizmusunkban!

Az örökletes optimizmus rendszerint tudat alatt él, onnan igazgatja a lélek minden megnyilvánulását, a test minden eseményét. Tudatossá csak azok előtt a mélyértelmű emberek előtt válik, kiknek megadatott átfogó értelemmel és ráeszmélésekkel szemlélni nemzetségek, nemzetek lélekvilágát. A józan szemléletű emberben azonban a tudatalatti optimizmus mellett a tudatos meggyőződés, a belátás optimizmusá, a tanult, kiokosodott és tudatában megizmosodott jóltlátás és jótvárás is ott él. Amaz szívós, ez szilárdabb és keményebb veretű mint az örökletes, mert a meggyőződéses optimizmus tapasztalatokon, a történelmi öntudaton és az elhivatás érzetén épül fel. És jelentősebb is, mert neveléssel, meggyőzéssel a nemzet egyetememes kincsévé tehető.

A kettő közül mégis az örökletes derűlátás az értékesebb, mert a vele megáldottak azok a javíthatatlan optimisták, kiket a sors semmi csapása le nem hengerel. Ezek a halálban az életet,

a nemzet pusztulásában a feltámadás kétségtelen csiráit találják fel. De a meggyőződés hiszékeny embere se áll messze tőlük, mert amit kitartóan gyakorlunk, jobb éntünk sajátágává lesz és lassan átragad az öröklés hordozóira is. A családifő optimizmusá kitartó gyakorlattal és megfontolt neveléssel a család optimizmusává válik, nemzedékről-nemzedékre tovább adódik s végül is örökletessé lesz. Ez is optimizmus.

2. Ha a röviden elmondottak azt igazolják, hogy az optimista nagy dolgok keresztülvívője, nemzetek történelmének előre igazítója, már ebből is látszik, hogy az optimizmus nem egyszerű életelv, nem elemi lélekmegnyilvánulás, hanem egy csapat nemes léleknyilvánulatnak foglalátja és forrása. Ezt a következőkben fejtiük ki.

Az optimista derfús kedélyű, a pessimista savanyú képű. Az optimista egyenes járatú, tekintete a messzeségen függ, a pessimista tétova ember, szemét maga körül a földön hordja. Az optimista előre nőgat és közben lelketet símogatja, a pessimista feltartóztat, megállít, csipked és lelketet marja. Az optimista erőtől dúzzad, izmai kemények, melle feszül minden baj elé, a pessimista magába roskadt, veszélyt sejtő, veszélyt kerülő s az életnek a hátát fordítja. Az optimista a napot megelőzi keltével, elevenen pattan az ágyból, vídáman cselekvő, bátor lény, mindenütt a tettek embere; a pessimista napját az ágyban kezdi, ott rágódik bajain, keserveivel kél, még a mosdás is terhére van, egész nap latolgat, megfontol, körültekint s közben minden kínálkozó alkalmat elszalaszt. Az optimista önbizakodó és öntudatos, a pessimista senkiben se bízik. *Bízalom, bátorság és a gondolatnak cselekvésbe pattandása nem születik optimizmus nélkül, a pessimizmus a hős-tettek s nem a hősök temetője.*

Húsz esztendősz erdélyi szenvedésünk életünk poklává vált volna, ha jóra váró lelkünk ezt a ránk mért csapást tudatos önbizalommal nem felitette volna. Népünk felemelő önbizalmának egy alkalommal nagy meglelégedéssel valék élvezője... Az oláh megszállás kezdetén az Erdélyi Magyar Párt többünket szétküzdött, járjuk a falvakat, s ki mivel tudja, ébressze a nép nemzeti öntudatát. Amikor odahaza, egy egyszerű székely gazda házánál kibeszélem küldetésünk célját, a harisnyás székely a következő oktatóssal tevő fölöslegessé minden további fáradozásom: „Nézzé tanár úr, ne fáradozzék, menjen vissza Kolozsvára s ott mondja meg az uraknak, ne törjék ezen a fejüket. Hogy mi nehogy el-

feledjük magyar vótunkat, arról éppen eleget gondoskodnak nekünk Bratianuék. A többi bizzák reánk, s a Jóistenre!”

Ebben a bizzák reánkban pedig ott van egy optimista nép feldönthetetlen sziklaerejű tudata, a tudatos önbizalom és az „Erős várunk nekünk az Isten” mélységes, megrendíthetetlen hite. Mert ennek a lelki arculatnak festését ott kellett volna kezdenem, hogy pessimistának minden életkeserősége hitetlenségéből származik, az optimistának pedig minden ereje hitében gyökerezik. Hite édesíti lépteit, hite a legbölcsebb tanácsadója, hite vezérli jó gondolatokra, hite teszi bizakodóvá terveit, hite teszi elviselhetővé nyakába szakadt megpróbáltatásait, hite vezeti szédítő szakadékok szélein a bizlonságos fensíkra, hite igazgatja kétségbeejtő töprengései közepette a jó út felé, hite vezérli elesettségében a fölegyenesedésre, a kifosztottságában a vesztett javak póllására, éhségében és szomjúságában az ígért Kánaán földje felé, jogaitól fosztott, megtiport állapotában a szabad, független jövő felé, a becsületében legázolt életéből a megbecsült emberek világába. Mert a hit mindenható és csodatevő. Úgy van, emberek, ahogy mondom: *az optimista a hit kemény ösvényét járja, s ha arra töviseket raknak, azon is átgázol, mert hisz sebei beforradtságában is.*

De járja tövisek ösvényét bátorságából kifolyólag is. A pessimista félénk és gyáva, a baj láttán elhül a vére, belesáppad a veszélybe, Isten nevét csak óbégatni tudja, de cselekvés helyett gyökeret ver a lába, s a sors ott tétlen helytálltában gázol át rajta. Az optimista neki pirul, neki gyűrködik, feszülő inakkal a veszedelembe ront, s nagy önbizalmában úgy cselekszik, mint a székely a román betöréskor Brassó fölött, a mogyorósi csatába teve: „Isten, te most ne segíts, — mondá — hanem csak csodálkozz!” A maga bízó bátor ember szava ez.

Nincs kérem ebben semmi tiszteletlenség a Fönnvalóval, semmi istentelenség a Mindenhatóval szemben. Csak egy jónagyadag optimista önbizalom. Nincs arcátlanság, mert az optimista tele van Isten- és emberszeretettel. Tele van család- és gyerekszeretettel. Tele van minden szépnek és jónak, minden áldásnak és áldásosztónak, minden védő és megtartó karnak szeretetével. Az optimista igazi társkereső és társkedvelő lény, senkit és semmit sem gyűlöl, mert ő a szeretet embere.

Ebből a rövid szemlélődésből is világos előttünk, hogy az optimizmus nem egyszerű lelki sajátság, hanem jó köteg lelki

ékességnek, minő az előrelátás, a hit, a bizalom, a bátorság, föllépés, szeretet, munkakészség foglalatja, kévábekötő ereje is testi-lelkierőnk fenntartója.

Oly sok minden folyik az optimizmusból, hogy azt kell mondanunk, az optimizmus *az egész léleknek egyetemes jellemzője, emberi egészségünknek világszemléleti módja.*

Az optimizmusnak, mint világszemléleti elvnek, föltétlenül hatókörzetébe tartozik az embernek az Istenről és az ember erkölcsi jelleméről: a jóról és rosszról vallott felfogása.

Az optimista ember csak a *jó* Istenről tud, ki az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette, ki az embert szereti, ki az embert kézen fogja és jóra vezéri, ki az emberekbe csak szeretetet önt és aki fiait az egymásért való támogató munkára serkenti és kinek ezt a jóra vezérő elhatározásait abban a szállóigében juttatjuk kifejezésre: „Ha Isten velünk, ki ellentünk!”

De ennek a jóra vezérő Istennek a mindenhatósága alatt nincs és nem is lehet rossz ember sem és nincs és nem lehet Isten fiai lelkét megülő eredendő és egyetemleges bűn sem, mint az emberiség egyetemének átkos tehertétele, melyet súlyos örökségként kellene továbbviselni vállán.

A pessimista ember és a pessimista nép Istene azonban a bosszúálló Isten, kinek más gondja sincs, minthogy megbüntesse az atyáknak vétkeit a fiakban, harmad- és negyedízigen, ki előbb poklokra juttat mindenkit, hogy ott bűneitől megtisztuljon és csak azután engedélyezi a feltámadást. Az ilyen Isten parancsai csupa tilalmakkal vannak tele és épületes munkára csak alig-alig serkenti alattvalóit. Magának a pessimista embernek pedig földi élete síralomvölgy, a megpróbáltatások életrendje. Az ilyen lélek pessimista szemléletéből következik az is, hogy a vétkezőnek bűne alól való feloldást közbenjáró útján kell nyernie s nem adatik meg számára a cselekvőleges jóvátétel.

És mi itt állunk a nagy páros kérdés előtt, mi a jobb és igazabb, a bennünket szerető és a minket jóra vezérő Isten, vagy a bennünket haragjával ostorozó és vétkeinkért rajtunk bosszúálló Isten hite? Mi a helyesebb, kilárt karokkal, hívő szeretettel repesni az ég felé, vagy félelemtől lesújtva, földre borulni előtte, vagy éppen barlangokba bújdosni Isten színe elől? És mi a jobb, fertőtlen, makulátlan lénynek hinni-e az embert, vagy bűnbe fogamzottnak és kárhozottnak tudni? Egyben kérdezve: mi vezet

bennünket útjainkon biztosabban fölfelé, a jónak keresése vagy a rossznak félelme, az optimismus-e, vagy a pessimismus, az optimista lény-e, vagy a pessimista?

Kedves hallgatóim, az elmondottakban már minden kérdésre feleletet adtunk. *Aki kitárt karokkal, szeretettől repeső szívdobogással keresi Istenét, az csakis a szerető és a jóra vezező Istent találja meg.* Aki magát jónak hiszi és jónak tudja és aki ebből kifolyólag mindig csak a jót gyakorolja, az jövőben is jó lesz, az az élet előrevívő ösvényéről soha le nem tér. Ami pedig az optimistaságot illeti: az optimista embernek úgy kitölti életét a jóra vezező cselekedet és a jó Istenben való hit, hogy se a bajokat, se a bűnöket nem látja, vagy ha észre is veszi, jelentéktelenekeknek és veszélyteleneknek tekinti. Optimismusából folyik, hogy az élő emberben a jón és a tehetségen akad meg a szeme. Ezért nem is a rossznak kiirtására vállalkozik, hanem azt véli, hogy a gyomirtás óráit is fordítsd ültetésre és teremtésre.

A mi a haragvó Istentől és a bűntől való félelmet illeti, a kérdés megválaszolásához ismernünk kell jól az emberi lelket. A valakitől vagy valamitől való félelem mindig kívülről gerjesztelik, s rendszerint a gerjesztő elmúltával vagy eltüntével megszűnik vagy elerőtlenedik. Az elmúlt idők bő tanúságot szolgáltatnak rá, hogy az ember féltében meddig viseli magát helyesen és meddig teszi a jót. *A félelem csak alkalmi és korlátolt értékű és csak múltjé cselekedetre képes sarkalni.* Ez az emberi lélek örök törvénye. A szerető és remélő optimismus azonban, — mint már mondtam — nem kívülem él, hanem lelkem lényege, mindig itthon székel bennem, mindig és mindenüvé magammal hordom, s ezért cselekedeteimnek nem csak alkalmi, hanem mindig jelenlévő belső sarkalója. Ebből következik, hogy *a világ nagyvonalú és hathatós előrehaladását csakis az optimistától várhatjuk.* — A bűntudattal és a bűnbocsánattal pedig úgy vagyunk, hogy aki ráébred bűnére, lelkiismeretének bírói szava határozottan arra készteheti, meneküljön ebből a lelki állapotából, vesse le a bűn köpenyegét és öltse a becsület tiszta öltözetét magára. Bűnét, hibáját megbánja, vagy megbocsátják. Azonban a tisztán bűnbánatra vagy bűnbocsánatra alapított élet jövőjét még mindég két lehetőség igazgatja. Lehet, hogy a bűnbánó örökre tartózkodni fog a bűntől, de épp úgy lehetséges az is, hogy mivel a bűnösséget formailag akár megbánással, akár megbocsátással le lehet rázni, épp oly könnyen esik vissza

új helytelenségbe, amiatt, mert úgy is elnézik. Az optimista *egészértékű* jócselekvő készségével szemben áll tehát a bűnbánó embernek csak *félértékű* jóra való készsége.

Amikor én itt szembe állítom a bűnözést az optimizmussal, nehogy valaki fönni párhuzamaimból egyfelől azt következtesse, hogy én a pessimistát bűnözőnek tartom, az optimista pedig teljesen bűntelen. A cselekvő optimista a tétlen pessimistáról minden esetre azt mondja, hogy van egy nagy bűne s ez az, hogy pessimista és van egy másik bűne s ez az, hogy a világot rossznak és az embert rossznak tartja. Feltételezhető, hogy az ilyen lelkületű ember a bűnre is hajlamosabb, mint a csak jót látó és csak a jót tevő.

Az optimista álláspontja ebben a kérdésben az, hogy nem az ember bűnös és így nincs eredendő bűn, hanem vannak vétkes emberek. Az optimista azonban a vétkezőkről azt mondja, hogy azok *nem egész lényükben* bűnösök és *nem mindig* bűnözők. Az optimista az ő fénykereső szemével a bűnösön drága fényfoltokat lát és a bűnöst némely napján egész lényében is fényesnek látja. Ehhez az optimista azt is tudja, hogy a bűnözés származhatik örökletes hajlamokból és így kényszerképzetek hatása alatt éled, vagy pedig a rossz és helytelen nevelésből fakad. A világ vezető kultúrállamai már törvényt hoztak, mely szerint az örökletes bűnözőktől meg kell fosztani a nemzet testét azzal, hogy az ilyeneket kizárják a fajfenntartásból. Ez az optimista álláspontja is. Az optimista azonban — mivel a nevelés társadalmi, illetőleg állami közfeladat — nem követeli, hogy a közfogyatékoságból vétkes embert is zárjuk ki a nemzet testéből. Ellenkezőleg, az optimista oda megy a bűnöshöz és azt az embert, kinek jobb kezének négy újja bűnös, megfogja azon az ötödik kis újján, mely még tiszta és annál fogva a jócselekedetek virágos mezejére vezeti át. S azt a bűnöst, ki egész lelkében megmételyezett, megfogja azon a derűs napon, melyen lelke zúgából előtör az elnyomott, az elfedett és talán elfeledt jószág és kivezeti a jót cselekedők társadalmába; s ott — nem pedig a bűnszövetkezeteket kitermelő börtönben — ott, a jóemberek között tartja fogva és ott neveli az igaz társadalom számára.

Az elmondottakból nyilván következik, hogy az optimizmussal az se egyeztethető össze, hogy a nyilvános vallásos élet főmeghatározója legyen a bajok és a bűnök kibeszélése, a síralmak

és jajgatások vészkiáltozása, a szószékből az élet minden feketeségének hangos megfestése és annak nyomán dörgő hangon a népek ostorozása. Nem segítik elő a valláserkölcsi életet az olyan porba keverő prédikációk, melyeken a magát jónak érző és tartó embernek is végül arra kell ébrednie, hogy a többivel együtt ő is fertőben fetreng... *Ne sárba húzd le híveidet, igen tisztelt prédikátorom, hanem a sárból húzd ki, s a sár szélén tiszta ösvényeket rakj elébe, szárnyakat köss neki, melyeken a jócselekedetek hondba jut.* Ne azt nézze a prédikátor különös feladatának, hogy az emberiséget ő van hivatva a bűntől megóvni, hanem azt, hogy *elsősorban ő felelős az emberiség jócselekedeteiért.* Ez az optimista álláspont.

Az elmondottak meg is érlelték harmadik kérdésünk, mely úgy hangzik, hogy vajjon csak egyszerű szemlélet-e az optimizmus vagy annál is több. Erre a kérdésre is világos feleletet tudunk adni. A lélek nem állapot, hanem élő folyamat, az ember nem álló alkat, hanem örökké változó, fejlődő szerves lény. Továbbá az ember nem önálló életdarab, hanem nemzetének vérbeli származéka, a nemzet nagy testének egy vérrel összefűzött láncszeme, lelke pedig éppenséggel csak része a nemzet lelkének és történelmi szellemének. Az egyén optimizmusa tehát felolvad a nemzet optimizmusában, sőt fordítva merem mondani: a nemzet optimizmusáért van benem is optimizmus. De a fogalom kiterjesztésével a népnél, a nemzetnél sem állhatok meg, mert az ember, mint az egyetemes természet alkotórésze, csak környezetére való tekintettel és azzal való belső kapcsolatában él. *Az emberben rejlő optimizmus tehát csak része, csak tükrök az élő világ egyetemes optimizmusának.* A világoptimizmus pedig nem önszemlélet, hanem a mai bonumból egy jövőbeli optimum felé való törekvés.

Fejtegetéseinknek tehát már is nyilvánul az a határozott nyeresége, hogy megállapíthattuk az optimizmusnak, mint az élővilág igazítójának egyetemlegességét és, hogy azt a szemlélet nyugalmából kimozdíthattuk és mint a jóból a jobbra irányuló törekvést jelölhetjük meg.

Az élővilágnak azonban nem csak az a lényege, hogy törekvése a jó. Az élő embernek nemcsak az a meghatározója, hogy törekszik a jóra. Az élővilág folyamatokból, örökös átalakulásokból áll. *Ezért az átalakulás kényszer és így az élővilágban minden törekvés elkerülhetetlenül lendül a megvalósulásba.* A megvalósulásba lendül

törekvés pedig nem más, mint maga a cselekvés, s így az optimizmus sem más, mint *a jóra vezérlő cselekvések kényszere.*

Mennyire más ez, igen tisztelt hallgatóság, mint a szemlélet fogalma. Nem egyszerű szemlélet az optimizmus, hanem a lélek jóra vezérlő cselekedeteinek a kényszere, tehát magának a jócselekedetnek a gyakorlása! *Az optimizmus teremtés!*

A világ optimizmusosa eszerint, kedves hallgatóm, a minket szerető Jóisten optimizmusosa. S az ő felénk irányuló optimizmusosa sem lehet más, mint a cselekvés optimizmusosa. Ez az Isten-optimizmus kezdődött azzal, hogy Ő is egy nagy cselekedetre szánta magát, mikor teremté a világot, teremté a földet, teremté az embert és benépesíté állatokkal és növényekkel. *S mindezeket teremté, nem azért, hogy legyenek, hanem teremtő lelkét beléjük lehelvén, azért, hogy maguk is tovább teremtsenek és cselekvéseikkel minden órában a jót gyakorolják, jobbakká váljanak, környezetüket jobbá tegyék: fejlődjenek és fejlesszenek... Ez a világ teremtő optimizmusosa.*

Az optimista szerint a világ isteni végzésből kifolyólag áll a jóra vezérlő cselekedetek kényszere alatt. Az optimista számára a fakadó rügy, a fakadó bimbó, a ma odakint zöldbe és tarkába fészlő világ, a sugárözönt élvező természet ennek a cselekvő optimizmusnak ékes szószólója. Hát van-e szebb cselekvő optimizmus, mint az anya méhében fogamzó magzat, mely ott az anya testének védelme és tápláló áldozata alapján egy rövid esztendőn belül emberi képmássá fejlődik? És van-e az életnek szebb optimizmusosa, mint az anya emlőjén édes mosollyal élődc csecsemő, aki ott az éltető tejet szívja magába a jövődc ráváró cselekedeteihez? Van-e az életnek szebb páros optimizmusosa, mint az anyán csüngő gyerek és örömkönnyeivel a jövőbe tekintő anya, aki cselekvő áldozatai révén egy új támasztékkal ajándékozta meg a nemzetet... Az optimista az ősz hulló leveleiben sem az elmúlás jelképét látja, hanem a sárguló-pirosuló leveleken a természet szín pompájának még egy felragyogásában gyönyörködik s a hulló levelek tövén felfedezi a jövő tavasznak dúzzadó bimbóit, rejtőzködő rügyeit. S az optimista a tél hólepleiben se a halál fehér szemfedőjét látja, hanem az alvó, pihenő természet vastag takaróját, mely óvja, védi az alatta rejtőző gyöngé növényzetet.

Ez a nagy életoptimizmus a magyarázata annak, hogy az optimista ember miért nem szenvedheti el a valláserkölcsei gondolkodásban és a vallásgyakorlatban az eredendő bűn fogalmát.

Hogy legyen az az ártatlan kis gyerek, ott az anya emlőjén, a bűnben fogamzott, a bűnnek hordozója, és hogy legyen az az áldozataival az életért küzdő anya a bűnterjesztés egyik eszköze?!

Számoljon le már egyszer ezzel kérdéssel a vallásemélet és ültessük az eredendő bűn helyébe trónusra *a jóra vezérlő cselekedetek eredendő kényszerét*. Hátha előbbre vezetjük vele az emberiséget! És gondoljuk meg: bűnbánati hetet előír a vallás-gyakorlat, ír-e elő hetet, vagy órát is a jócselekedetek gyakorlata-ra, ír-e elő csak egy órát is a lélek tökéletesítésére.

Végezetül pár szót negyedik kérdésünkről.

4. A vallás legfőbb parancsa: „Légy tökéletes, miként mennyei Atyád tökéletes!” Az optimista szerint a tökéletességnek csak kisebb részben alapja a büntelenség, a rossztól való mentesség. Aki az életet csak azzal éli le, hogy nem vétkezik, az legfőbb helyt marad, lelki értékében nem hanyatlík, s ezért a büntelenség csak feltétel a tökéletességhez, miként a hideg hiánya a fejlődés-hez. *Az igazi tökéletességet verejtékes munkával meg kell vívni.* Az élő világ tökéletessége az alkatban bonyolultságra vezet, s az élő lény mégis a lehetséges bonyolódottságok közül mindig a legegyszerűbbet választja. *A tökéletesség mértéke pedig a teljesít-mény felsőbbrendűsége.* Az élővilág cselekvő optimizmusa elkerül-hetetlenül és mindig az élőlény teremtő felsőbbrendűségére vezet. És ez illik az emberre is. Az optimista ember nem rejtély, nem körmönfont bonyolódottság, hanem nyílt egyszerűség, és jóra-vezető munka kényszerében a teremtő tökéletességre való törekvés megtestesítője.

Ha most mindent össze akarunk foglalni, akkor úgy mond-hatjuk, hogy *az optimizmus nemcsak az emberi lélek derűlátó szemlélete, nemcsak a jóra való törekvések foglalatlja, hanem isteni elvégeztetésből minden jóra vezérlő cselekedetnek derűs lélekből fakadó, belső, önkéntes szolgálata, mely csak egyesegyedül vezet lelki világunk felső tökéletesbbülésére, az Isten tökéletessége felé való haladásra.*

*

Még egy végszavam van az én kedves hallgatóságomhoz. Ha kérdené valaki, hogy jut a természetvizsgáló a lélek kérdéseinek a vizsgálatához, úgy erre szeretnék itt azzal választ adni, hogy e sorok megírására *Vető Lajos*nak nemrég megjelent könyvem-ről (Merre haladjunk?) az Evangélikus Életben (IX. évf. 17. sz.)

adott bírálata indított. Vető azt írja ismertetésében (6. oldal): „Talán csak egyben nem oszthatjuk — sajnos — felfogását. Van valami ragyogó diadalmas optimizmus könyvében . . . Félünk, hogy ez az optimizmus aligha mutatkozik majd indokoltnak . . .” Vető Lajosnak, ill. másokkal neki is szólnak e sorok, mikor elvi szempontból igyekszem indokolttá tenni az optimizmust, talán nem éppen a természetvizsgáló „egyoldalúságával” . . . Vető előtt is, sok más előtt is éppen azt szeretném kiemelni, hogy *az optimizmus nem egyszerűen emberi dolog, hanem a természet egyetemes ragyogása*, s azért ragyog odakint az optimizmus, hogy lehessen idebent az ember diadalma . . . Én csak prometheuszi tolvaja, vagy ha nem szerénytelenség, írásaimban minden törekvéssel szerény tükre szeretnék lenni a természet eme diadalmas ragyogásának.

Dr. Gelei József.

A fenti cikkhez *Éltető Károly* egyetemi tanár úr a következő megjegyzéseket fűzte:

Hozzászólás: Dr. Gelei prof. „Az optimizmus valláserkölcsi jelentősége” c. előadásához.

Az előadás címe megkapó volt és bár nem tartozom a Társaság keretébe, érdekelt a tárgy. Sajnos, az előadó professor úr nem válaszolt, hogy mit ért az optimista és pessimista emberen. Úgy beszélt ezekről, mintha ezek a legközismertebb fogalmak vagy típusok lennének. Már pedig, amint én az embertársaimat látom, ezek sem nem optimisták, sem nem pessimisták, legfőleg azt mondhatom, hogy néha optimista, néha pessimista hangulatban vannak, de ez a hangulat igen változó. Hogy a professor úr mit ért optimista és pessimista emberen, a szövegből lehetett látni, de erre ez a két megnevezés valójában nem alkalmazható. Az előadó professor úr optimista embere inkább egy jó egészségű, jó kedvű, egészséges ember, míg a pessimista típusú inkább a ma gyakori neurasthénias, gyomorhajos ember. A professor úr szerint a dolog szörnyű egyszerűnek látszik. Az ember bámul, hogy ha az egész dolog ilyen egyszerű, hogy nem tudta ezt az emberiség már rég megoldani. Pedig éppen ez a helyzet, hogy nem egyszerű az egész dolog, és ezért előadói téma még ma is. — Hogy nem olyan egyszerű a dolog, hivatkozom egy pár közismert dologra: Pld. mi az öregebb generáció jól emlékezünk még rá, de az irodalomból is mindenki tudja,

hogy a gentri osztályunk milyen csodálatos vidáman ment tönkre. Ezért irodalmi téma még ma is ez az osztály és ez a típus, mert érdekes, kedves, szeretetreméltó, nem tehetségtelen, nem gyengeakarató emberek voltak ezek és mégis tönkrementek; sajnos tönkrementek a saját maguk, a családjuk és az ország nagy kárára. Ezek az emberek nem voltak pessimisták, hanem inkább optimisták, amennyire az előadó professor úr előadásának sorai közül ki lehet hámozni az optimista jelleget. Gyomorhajosok semmi esetre sem voltak. Ezzel szemben Széchenyi István kora ifjúsága után, amint a nagy nemzetmentő eszméi megvilágosodtak neki, semmi esetre sem volt ez a könnyed, jókedvű ember, ahogy a professor úr azt az optimistára előírja. Közismert dolog, hogy Széchenyit állandóan emésztette a honfigond, kényszer képzei voltak, álmatlanság gyötörte, amint az életírói megírják és ezért még sem volt gyenge ember és habozó. Ki volt a magyar történelemben, aki nagyobb tetterővel ment neki a lehetetlennek látszó feladatoknak és megoldotta őket lehetetlen akadályokon át és a végén mégis belepesztült a lelkinyugalma és az élete. Hogy Széchenyi mindezt tette, ez nem a professor úr szerinti könnyed, optimista életszemléletből fakadt nála, — hiszen a prof. úr jellemzése szerint kedélye inkább pessimista volt — hanem egy csodálatos megérzésből, amely megézésnek nehéz nevet adni, de amely megézés talán végső esetben mégis az elesett magyar nép életképességében levő hit volt. Nem az optimismusból fakadt a hite, hanem mert hite volt, úgy dolgozott, mint egy optimista, bár lelke állandóan a pessimismus szikláinak a szélén imbolygott.

A professor úr előadása szerint a pessimisták tehetetlen emberek volnának. A világirodalom ismert híres pessimistákat, akik nem voltak tehetetlen emberek, pld. Schopenhauer vagy Byron. Ugyanítt említhető meg például az, hogy bár a Budhista vallás kifejezetten pessimista életfelfogás, még sem lehet azt mondani, hogy ez nem csinált semmit kultúráisan és a hívői lelkiségében. Vagy nézzük Madách Embertragédiáját. Nem tudom, hogy mi az előadó prof. úr véleménye az Embertragédiájáról, hogy ezt optimistának, vagy pessimista jellegűnek tartja. De ha pessimistának tartja is, akkor sem lebecsülendő alkotás. Ha pedig optimista felfogású az Embertragédiája, annyi biztos, hogy Madách kedélye és életfelfogása inkább pessimista volt. Ez esetben egy pessimista kedélyből született volna egy optimista felfogású mű. Tehát a dolog semmi esetre sem olyan egyszerű.

Természetesen magától értetődik, hogy más dolog egy feladatnak nekimenni optimismussal vagy pessimismussal; azonban itt is inkább más szót használnék. Az a kérdés, hogy hiszünk-e az ügyben vagy nem hiszünk. És a hitünk szerint azután véghezvük optimistikusan vagy pessimistikusan. Azonban az nem mindegy, hogy hiszünk-e és azután optimistikusan végezzük a részleteket, vagy optimisták vagyunk egyáltalán és akkor már minden jól megy, sőt akkor már átmehetünk a hit területére is. Tehát a közkeletű optimista szóhasználatot és a hitdolgokat nem olyan egyszerű egy kalap alá hozni. Arról teljességgel lehet beszélni, célszerű-e és hogy a végső igazságoknál jár-e az a hitbeli felfogás, amelyik az egész életet siralomvölgyének tekinti, de az egészet egy ú. n. jó gyomorra épített optimista kedélyből még sem lehet korigálni.

Igen kedvesek és kellemesek, a jógyomrú, jókedélyű bácsik kártyaasztal vagy a fehérasztal mellett. De hogy ezek csinálnának minden építő munkát, azt senki nem mondhatja. Ellenben azt elég gyakran látjuk, hogy ezek a kedves emberek hamar lelkesednek, szép frázisokat is használnak, de nem erőltetik meg magukat, amikor a jó kedvhez sokkal kisebb erőfeszítéssel is el tudnak jutni és egyéb céljuk úgy sincs!

Éltető Károly.

A sinfalvi rombolások és a magyar sajtó.¹

Az Unitárius Irodalmi Társaság legutóbbi ülésén Végh József, az Ellenzék szerkesztője az emlékezetes sinfalvi rombolásokról beszélt. Sinfalva az idegen megszállás egyik legszomorúbb fejezete. Előadását, mely kortörténeti dokumentum itt adjuk:

Nem céлом a múlt sebeit feltépni. Hogy székfoglaló előadásul a sinfalvi rombolások történetét és a magyar sajtónak ezzel kapcsolatos szerepét választottam, annak kizárólagosan a gyászos emlékű események unitárius vonatkozásai az okai. Hiszen mindannyian tudjuk, hogy a sinfalvi rombolások és vérengzések áldozatainak legnagyobb része unitárius híveink közül került ki. *És ugyanekkor háldával és szeretettel kell visszaemlékeznem néhai nagynevű püspökünkre, Dr. Boros Györgyre, aki a magyar újságírók ellen a sinfalvi beszámoló miatt indított monstre-sajtóperben koronatanú volt és a félelmetes sajtóügyész és kirohandaival szemben is bátran és gerincesen a magyar újságírók védelmére kelt.* Veszélyes dolog volt annak idején az igazságot megmondani. Boros György dr. vállalta azt, hogy élete alkonyán megjelenjék a bíróság előtt, órákhosszat várakozzék a törvényszéken és a keresztkérdések pergőtüzében is kitartson az igazság mellett. Ezek azok a vonatkozások, amelyek miatt nekünk, unitáriusoknak örökre emlékezetünkben kell tartanunk a sinfalvi eseményeket. Fordítsuk vissza a történet szekerét. Kalandozzunk el kisebbségi múltunkban, amely annyi hősieles küzdelemmel volt teljes. Nem azért tesszük, mintha önmagunknak keresnénk dicsőséget vagy elismerést, amikor ezekről az eseményekről újra megemlékezünk. A bátor és gerinces magyar álláspont kötelesség volt. Nem jár ezért senkinek különösebb jutalom. Visszaemlékezni annyit jelent, mint felfrissíteni az eseményeket és a tanulságokból okulni. Kizárólagosan ezek az

¹ Székfoglaló az Unitárius Irodalmi Társaság 1941. május 18-án tartott felolvasó ülésén.

okai annak, hogy most néhány pillanatra ismét leperegnek előtünk a sinfalvi rémtörténetek. Nem célunk viszont gyűlölet hínérése. Ugyanakkor, amikor kisebbségi sorsunk szenvedései közül ezt a hírhedt történetet felidézzük, az az álláspontunk, hogy az ártatlanul elszenvedett megaláztatások után a megértést kell hirdetnünk. Ne essünk azokba a hibákba, amelyek a kártyavárszerűen felépített Nagyrománia szétrombolására vezettek.

Sinfalva, ez a gyönyörű fekvésű aranyosszéki falu, ma is román impérium alatt áll. Lakosai nem tehettek arról, hogy a tordai antirevizión gyűlésről hazatérő felizgatott román tömegek gyűlölségét magukra vonták. Törhetetlen hűséggel kitartottak magyarságuk mellett, ugyanakkor azonban sohasem akartak államot képezni az akkori román államban és erőszakolt ürügyekkel sem lehetett megfosztani őket jogi szempontból életlehetőségeiktől. Tisztán annak voltak az áldozatai, hogy magyarok és ezt még a román kormányzat is elismerte akkor, amikor a helyszínen tartott vizsgálat után az unitárius egyház közbenjárására Dr. Hatieganu Emil útján kártérítési összegeket utaltatott ki részükre.

Gyönyörű májusi napon történt 1933-ban a sinfalvi rombolás. Senkisé sejtette előre, hogy mi készül. Sinfalva népe békés munkával foglalkozott, amikor május 29-nek délutánján, fél 5 óra tájban megérkezett a sinfalvi állomásra a tordai antirevizionista gyűlésről hazatérő mócok vonatja. Körülbelül 1500 ember, a havasokban lakó mócok indultak hazafelé ezzel a vonattal. Vad ordítózás előzte meg a vonat megállását. A sinfalvi román agitátorok jó előre gondoskodtak arról, hogy felizgassák a tömeget, mert mire a vonat Sinfalvára ért, már az összes útasok között végighullámozott a jelszó: fel kell tartóztatni a vonatot és emlékeztetéssé kell tenni a revizióellenes tordai gyűlés napját a sinfalvi magyaroknak. Amikor a vonat megállott, egyszerre többszáz ember ugrott le a kocsikról. *Először a mozdonyvezetőt és a vasúti kalauzt keresték elő. Életveszélyes fenyegetések után megfogadtatták velük, hogy mindaddig nem indítják el a vonatot, amíg a tüntetők nem térnek vissza az állomásra. Azután megindult a tömeg Sinfalva felé. Vastag fadorongok, hatalmas kövek voltak a támadó csoport kezében, akiknek közeledését messziről jelezte már a vérfagyasztó kiáltás: „le a magyarokkal“, „pusztítsuk el a magyarok házáit“.* Sinfalvi fiatalemberek vezették a fékevesztett tömeget, amely úgy támadt a sinfalvi magyarokra, mint derült égből a villámcsapás.

Árkossy Tamás sinfalvi unitárius lelkész volt az első áldozat. Az állomás közelében egy kis dombra építve áll az unitárius templom. Bizonyosan tudom, hogy a mélyen tisztelt jelenlevők közül nagyon sokan megfordultak Sinfalván. Most odaszáll mindannyiunk gondolata, hiszen unitárius egyházunknak egyik legnagyobb erőssége volt az aranyosszéki egyházkör. Magunk előtt látjuk a templommal szemben a papilakot, amelynek udvarán Árkossy Tamás hozzátartozóival beszélgetett, amikor a tüntetők a falu felé közeledtek. Messziről meghallották a jelszót, hogy „először az unitárius paphoz megyünk“ és éppen csak annyi idejük volt, hogy átmeneküljenek a templomba. A templomtoronyból nézték végig, hogy a barátságos, békés papilak, hogyan változik át néhány pillanat alatt a legszörnyűbb pusztítás színhelyévé. Egyszerre többszáz ember támadta meg a papilakot. Egymás hegyén-hátán tódultak be a támadásban résztvevők a kapun és először középpalán ostromolták meg Árkossy Tamás lelkész hajlékát. *Óriási kődarabokkal zúzták be a pap ablakait. Ezeket a követeket a rommá lett lakás padlóján még saját szememmel láttam.* Egészen bizonyos, hogyha a szobákban tartózkodik valaki, nem kerül onnan élve ki. A középpalán után berohantak a lakásba a tüntetők. *Fejszékkel zúzták össze a bútorokat, feltörték a szekrényeket és megkezdték a rablást.* Mindent elvittek, amit csak elmozdíthattak a lakásból. Árkossy Tamás lelkész pedig a templom tornyából volt kénytelen végignézni, hogyan teszik tönkre felbujtatott emberek egy munkában eltöltött élet minden eredményét. Amikor az egész lakás romhalmaz volt, tovább vonultak a tüntetők. Közel 300 ezer lej volt a kár, amelyet ez a látogatás Árkossy Tamás lelkésznek okozott.

A papilakból Szabó Lőrincnek, a falu legmódosabb gazdájának háza elé vonultak a tüntetők. Először itt is az ablakokat zúzták össze, azután behatoltak a lakásba, összerombolták az ebédlőt, a hálót, a fehér leányszoba berendezését, kiszámíthatatlan értékű ruha- és fehérneműt vittek magukkal, majd özvegy Szolga Andrásné háza következett. Még megdöbbenőbb az a tragédia, ami Barla Dénes 70 éves öreg gazda kuriáján történt. A gazda betegen feküdt szobájában és hozzátartozói nem akarták magára hagyni az egyik lábára sánta, tehetetlen öreg embert. Együttmaradtak vele és úgy várták be a támadókat. A középpalán után, ami az összes ablakokat befőrté, befődült a lakásba a tömeg.

Barla Dénes felült ágyában és békés hangon kérlelni kezdte a tüntetőket, hogy távozzanak. Botütések, rugások és kőzapor volt erre a válasz. *Az öreg Barla Dénes erőltetlően, véresen hanyatlott vissza az ágyba.* Hozzá tartozói: gyermekek és asszonyok rohantak mellé, hogy a további inzultusoktól megvédelmezzék. A tömeg azonban nem ismert kímélelet az asszonyokkal és gyermekekkel szemben sem. Véresre verték az egész háznépét, azután pedig a tulajdonosok szemeláttára kirabolták a lakást. Olyan ember is akadt, aki megkísérelte az ellenállást.

A közelben lakott az 50 éves Barla József, a falu egyik legbátrabb embere, keménykötésű, délceg férfi, aki testi erejét 50 éves korában is megőrizte. *Fidával együtt szembeszállottak a tüntetőkkel. Egy-egy dorongot vettek magukhoz, megállottak a házuk előtt és így várták be a rombolókat.* Több száz emberrel szemben azonban semmit sem használt két bátor férfi hősiessége.

A tömeg valósággal legázolta Barla Józsefet és fiát, akik eszméletlenül, vérbeborulva maradtak a házuk előtt. Barla József 12 fejsébet kapott. Súlyosabb sebeit 9 kapoccsal fogták össze az orvosok. Nem akarom mindazoknak a neveit felsorolni, akiknek házaiban romboltak a tüntetők. Unitárius hívünk csaknem valamennyi. Két óráig tartott a magyar üldözés, *Sinfalva egész magyar lakossága dermedt rémületben élt ezalatt. Akik csak tehették elmenekültek, a többiek pedig bezárkóztak és úgy várták a végtelennek tetsző támadás elmúlását.* Az egyik házban, amelyet a támadók véletlenül megkíméltek, a bezárt ajtók mögött ott szorongott háza népével Hajdu Sándor, 60 éves gazdálkodó, aki már hosszabb idő óta szívbeteg. Mikor meghalotta az események hírét, szívéhez kapott és összeesett. Családtagjai eszméletlenül vitték be a hálószobába. Hajdu Sándor soha többé nem kelt fel ágyából. A kiállott izgalmak annyira megviselték beteg szívét, hogy éjszakára meghalt.

Másnap reggel jutottak el Kolozsvárra a sinfalvi borzalmak hírei. Az Ellenzék szerkesztőségének megbízásából azonnal autóra ültem és kiűztem a helyszínre. A feladat nem volt valami kellemes. Számolni kellett azzal, hogy a sinfalvi csendőrség, amely időközben már előkerült, nem nézi jó szemmel az események iránt érdeklődő magyar újságírókat. Mégis sikerült akadálytalanul eljutni a községbe. Első útam a lelkeshez vezetett, akinek lakása valóságos romhalmaz volt. Nem kellett sajtóinformációkat adnia.

A tények maguk helyett beszéltek. Még 24 óra sem telt el a rombolások óta és a csendőrségnek nem volt ideje eltakarítani az áruló nyomokat. Minden feljegyzésem a legszigorúbb tárgyilagosság jegyében történt és ebben a szellemben írtam meg azt a tudósítást, amelyben az Ellenzék ezekről az eseményekről beszámolt.

Magáévá tette a kérdést az egész magyar sajtó. Nem volt olyan magyar lap, amely ne írta volna meg teljes részletességgel a sinfalvi eseményeket. Olyan visszhangja volt a lapok állásfoglalásának, hogy a *kormány kénytelen volt állástfoglalni az ügyben.* Hivatalos jelentést adtak ki a félhivatalos távirati ügynökség útján. Kötelességünk volt közölni ezt a jelentést, amelyhez a következő kommentárt fűztük: a félhivatalos távirati jelentést szó szerint adjuk anélkül azonban, hogy kiküldött munkatársunk jelentésén egy sor helyreigazítani valóknak volna. Munkatársunk nagyon jól tudja, micsoda felelősséggel jár ilyen eseteknek a sajtó útján való feltárása s óvakodott minden úgynevezett hírlapírói túlzástól, hogy a történetek pontos és tárgyilagos regisztrálásáért bármely fórum előtt tiszta lelkiismerettel vállalhassa a felelősséget. Itt valaki félrevezette a kormányt, az események elferdített beállításával, de megvagyunk győződve arról, hogy ebben a kérdésben a kormánytényezőknak nem ez az utolsó szava.

A szóbanforgó kormányközlemények szerint *a sinfalvi eseményeknek nem a románok, hanem a magyarok voltak az okai.* A kormányközlemény szerint ugyanis azelőtt egy táncmulatságon összeverekedtek a román és magyar legények és mint a kormányközlemény állította, hat román ifjút a túlsúlyban levő magyarok megverték. A tordai antirevizionista gyűlésről visszatérő sinfalvi román legények, a kormányközlemény szerint revánsot akartak venni ezért az esetért. Csupán arról volt szó, hogy demonstráló tüntetést rendezzenek. Az utcán tüntető legényeket a magyarok provokálták — állította a közlemény. — A provokálókat egészen házaikig üldözték és néhány ablakot bevertek. Súlyosabb áldozatok nincsenek és az öreg, aki az elmúlt napokban meghalt, agyszéltetés következtében hunyt el az incidens után.

A kormányközleménnyel egyidejűleg útasítást adtak, hogy indítsák meg a sajtópereket a sinfalvi eseményekkel foglalkozó újságírók ellen. Erős fegyverünk volt már a sajtóper megindítása alkalmával, hogy közvetlenül a sinfalvi események után kiútagozott az aranyostordamegyei községbe dr. Boros György unitárius püs-

pök is. Résztvett tragikus körülmények között elhunyt unitárius hívének temetésén. Táviratilag tiltakozott a kormánynál az események miatt és ennek hatása alatt, bár a kormányközlemény a magyarokra igyekezett háritani a felelősség súlyát, mégis elrendelték, hogy a sinfalvi rombolásokért kártérítési összegeket fizessenek, ami semmi esetre sem történelmetlenné volna meg, ha a hivatalos álláspont megállapításaiban csak egy szikrányi igazság lett volna.

Krenner Miklós dr., az erdélyi magyarság nagynevű publicistája, a sinfalvi eseményekkel kapcsolatban gyönyörű vezércikket írt a sajtó hívatásáról. Érdemes idézni ennek a vezércikknek néhány mondatát: „a román laptársak egyrésze ügyész után kiált abból az alkalomból, hogy a magyar lapok részletesen foglalkoznak a sinfalvi eseményekkel. Mások azt ajánlják figyelmébe a hatóságoknak, hogy érdeklődjenek tüzetesebben a magyar újságírók állampolgársága után. Mintha ellenséges ország sajtójáról lenne szó, úgy kezelik a belföldi magyar sajtó termékeit és munkásait, pedig egy kenyeret eszünk és egy levegőt szívunk.“

A vezércikk a következőképpen végződik :

„Nem győzzük eleget hangsúlyozni: románnak, magyarnak egy az érdeke ebben a szomorú ügyben. Olyan elintézésre van itt szükség, hogy még a gondolatát is távol tartsa az ország bármilyen nyelvű, fajú és felekezeti lakosságától hasonló események megismétlődésének“.

Hiába volt a megértés jegyében közölt vezércikk. Megindult a sajtóperek lavínája. Kolozsváron monstre-pert indítottak, amelyben számos újságíró került a vádlottak padjára: Névszerint: Dr. Krenner Miklós, Szentimrei Jenő, (aki az Ellenzék cikkének címét adta) Olajos Domokos, Dr. Zágoni István, Szász Endre, Bakos Aladár, Walter Gyula, Mayer Antal, Zomora S János, Kovrig Gyula, Végh József. A vádat a hírhedt Colfescu ügyész képviselte, akivel a magánéletben számtalanszor volt alkalmam nemzetiségi kérdésekről vitatkozni. Felvonult a tárgyalásra Sinfalva egész népe. Tökéletesen sikerült a bizonyítás. Legnehezebb azért volt a helyzetünk, mert a vád abba kapaszkodott bele, hogy ferdítettünk akkor, amikor azt állítottuk: halottja is van a sinfalvi rombolásnak. Colfescu ügyész, aki egyébként kitűnő szónok volt és hosszú órákon át tartó vádbeszédekben tudta kifejteni magyarelles álláspontját, alaposan kihasználta ezt a lehetőséget. Valahányszor a tárgyalás

folyamán olyan momentum merült fel, amely a mi igazságunkat bizonyította, azonnal belekapaszkodott abba, hogy: mi van a halottal. Szerinte ez a haláleset amúgy is bekövetkezett volna és a sinfalvi rémségeknek semmi kapcsolata sem volt a 60 éves szívbeteg ember halálával.

Itt következett Dr. Boros György püspök szerepe. Az ősz egyházfő kérésünkre eljött a tárgyalásra. Tiszteletet parancsoló egyénisége nem türt ellentmondást. Órákhosszat tartó várakozás után került sor a tanúvallomásra. Boros György azonban szívesen vállalta a várakozást. Pedig akkor már a 80-ik életéve felé közeledett és a várakozás súlyos megpróbáltatásoknak tette ki. Ennek dacára kívárta, amíg rákerült a sor és a bíró kérdésére a következő vallomást tette:

— Amikor Sinfalvára érkeztem, temetési menettel találkoztam szemben. Egy hívetem kísérték utolsó útjára. Azt a hívetem, aki a sinfalvi rombolások miatt életét veszítette el, mert egész háza népe, vallomása szerint, a sinfalvi rombolások okozták halálát. Hosszú évekig élélhetett volna szívbajától. A váratlan izgalom vitte a halálba.

Boros püspök vallomása perdöntő jelentőségű volt. Így történt, hogy a kolozsvári vádlottakat csak 1000—1000 lej pénzbüntetésre ítélték, amelyet a táblán amnesztiáltak. A többi városokban azonban nem voltak ilyen szerencsések az újságírók és nem mentesültek a büntetés alól a későbbi kolozsvári sajtóperek vádlottai sem. Ezek elszenveték a börtönbüntetést a sinfalvai rombolásokról írt cikkek miatt, a magyar álláspontnak viszont egyik legbeszédesebb bizonyítéka volt ez a per, a kisebbségi helyzetről.

Hangsúlyozom: nem volt célom ezzel az előadással, hogy kiélezzem a két nemzet közötti helyzetet. Sorsforduláskor nem volt más álláspontunk, mint a megértés, amelynek elveit kormányzatunkkal együtt a magyar sajtó is vallja. Megértést hirdetünk a gyűlölet helyébe, mert ez lovagias magyar meggyőződésünk. Sinfalva unitárius magyarjainak életéből azért elevenítettük fel ezt az epizódot, hogy hálával adózhassunk néhai Boros püspök emlékének és törhetetlen hittel hirdessük kicsiny unitárius egyházunk életerejét.

Végh József.

Vallás és nemzetiség.

A Székelyföld kis falvai a völgyek ölnén vagy a hegyek alján sűrű közelségben helyezkedtek el egymás mellett. Egymástóli távolságuk átlagban aligha több 5 km-nél. Aki ezeken keresztül haladott a múltakban, jóleső érzéssel szemlélte az építkezések azonos jellegét, erdélyi sajátosságát. Aki ezeken ma áthalad, azok csaknem mindenikében a székely építkezési jellegtől eltűtő, új, ormatlan, túlméretezett, két tornyozott, kupolás, — rendszerint sárgás alapszínezetűre mázolt templomot lát, — melyek az ókori görög stílust utánozzák, több-kevesebb sikerrel és ízléssel. Ezek a megszállás 22 éve alatt épített görög-keleti templomok, többjének építése még ma sincs befejezve, — s melyek ma már, — zárt ajtókkal, rendszerint a falu legszebb helyén némán tétlenkednek.

A joguralom idejében az egy egyházhoz tartozó hívek építettek maguknak templomot, — ha annak szüksége fennforgott, s ha az építéshez szükséges anyagot a hívők összehordották. A román uralom alatt a jogszabály sutba dobatott. Épültek e templomok ott is, hol egyetlen görög-keleti vallású hívő sem volt, — s épültek ott is, hol a hívőknek rendszerint a faluk szélén a kis templomuk meg is volt. Épültek ezen szükség nélkül, — épültek rendeletre. Nem a hívek igényeltek templomot, hanem a templomhoz kellett hívőt teremteni.

Amely székely községben nem volt görög-keleti, ott rendszerint megjelent legelőbb egy odahelyezett román tanító, — akadott bőven, mert Kultúrznának nevezték ki a Székelyföldet, — s a kétszeresre emelt fizetésre mindig akad vállalkozó. Ugyanoda nevezték ki rövidesen egy román jegyzőt, s így már voltak ketten, kik imaházat igényelhetek. Nevezetteket nyomon követte a felekezeti, vagy magyar állami iskola bezárása, s a gyermekeknek a román állami iskolába áthajtása. Ekkor jött a névelemzés, melynek során azt állapították meg, hogy a Kozmák, Szőcsök, Vajdák stb. nem székelyek, hanem elmagyarosodott románok, s meg-

indult a hatóságilag támogatott görög-keleti vallásra térítés minden erővel, minden eszközzel. Akadott, — bár nagyon kivételesen, de akadott, — ki a reá irányított támadások és csapások súlya alatt összeroskadott, s így görög-keletivé vált a falu egy-két őslakója is. Görög-keletivé, mert az az államvallás. A szám tovább nem volt fontos, — hisz egyetlen egy is elég volt ahhoz, hogy nevében a templomépítés szorgalmaztassék.

A többit elvégezte egy odaküldött, rendszerint ifjú lelkész, a tanító, a jegyző, a szolgabíró, s így tovább. A papot ellátták agrárkisajátítás útján elvett kanonikus földekkel, a templomhelynek kiszemelt területet odaajándékoztatták — nesztelenül — az egyháznak, közmunkára kirendelték a falu más vallású lakóit, a községi és megyei költségvetésben felvették az építési költségeket, következtek az önkéntes megajánlásnak nevezett kényszeradományok, valahonnan ajándékok, kiutalások stb. s megalakult a görög-keleti egyházközség és felépült a görög-keleti templom.

Erdély minden időben a hit- és vallásszabadság terén úttörő és útvezető volt. A különböző vallásfelekezetek hívei a legnagyobb egyetértésben éltek úgy az egymás melletti, mint az ugyanazon politikai községben is. Volt és ma is van arra eset, hogy a különböző hitfelekezetek hívei ugyanazt a templomot használják istentiszteletek céljaira. Ez erdélyi sajátosság, mely az amúgy is szép Erdélyt, a jó Isten szín pompás kertjévé varázsolta és varázsolja.

Ezek előrebocsátása után előtérbe nyomul az a kérdés, hogy miért kellett a román uralom szomorú ideje alatt a történelmi úttöréstől letérni? visszaélésekkel és hatalmaskodásokkal életképtelen egyházközségeket, s futóhomokalapra templomépítéseket kikényszeríteni? Ennek egyedüli indokai Jorga úr és társainak azon mesebeli állításában véljük megtalálni, hogy a székelység elmagyarosodott románság. E tévhitet törekedtek a templomépítés útján úgy a jelenben, mint a jövőre aláfesteni.

Tették Potemkin-féle megalapozással, mit tagadhatatlanul bizonyít az, hogy a bécsi döntés után nyomban nyomtalanul eltűntek a pópa, a tanító, jegyző stb. bevezényelt román görög-keletiek, az átkényszerített őslakó pedig sietett ősi vallására és egyházába visszatérni. Elfogytak, kifogyott a hívők száma és ma ott áll üres, néma bezárt templom hívők nélkül, és várja az állam-

hatalom rendelkezését, hogy mi is történjen vele. Napnál világosabb, hogy nem hittérítő, vagy hiterősítő célból építettek, hanem pusztán románosítás célzatú kísérletek voltak ezek. Az egyházat, a vallást próbálták meg a románosítás eszközéül hihasználni, hisz ennek nem közönséges sikereivel dicsekedhetnek már a múltból is, miként ezt Szolnok-Dokoka-, valamint Hunyad- stb. megyék románosítási eredményei tanúsítják.

Nem mondunk újat, amikor megállapítjuk, hogy a görög-keleti egyház mindenkor készséggel vállalkozott e dicstelen szerepre, s sikereket biztosított azzal, hogy a magyar görög-keletieknek mindenkorifjúságát, az ebből származható értelmiségét, s fokozatosan a családokat elrománosítania sikerült.

Vessünk egy röpke pillantást a múltakba is. Ne értsük a gör. keleti vallásnak hitágazati részét, foglalkozunk csak a szervezett egyház nyelvkérdésével.

Egy hittérítő, egy egyházfő előtt lehet közömbös a nyelv, a magasságban lakó Istennek egyforma kedves a hívő lélek imája. Az áhítat, mely égbe száll, már levetkezte a megnyilatkozás mikéntjét; harangzúgás, emberi hang, kis pacsirta éneke egyformán, mint tiszta áhítat jelentkezik az Egek Ura előtt. Azonban a kerek föld egy bizonyos részén lakó, s nemzetet alkotó hazafi előtt, már kiváló jelentősége van a megnyilatkozás mikéntjének is, és pedig elsősorban a görög-keleti vallásnak. Ez egyházszervezet ugyanis a gyakorlatban nem mint dogma, hanem főleg, mint nemzetiség jelentkezik. Ezzé teszi az, hogy szervezete az úgynevezett synodalis-episcopalis alkotmány. Vagyis a synodus legfőbb törvényhozó és kormányzó-testület. Ebben pedig nemcsak a bizánci császárság, hanem példanyújtás alapján és után a görög, bolgár, szerb, orosz és román egyházszervezetekben is az államfők maguknak biztosították az irányító hatalmat, s így a görög-keleti egyházszervezet a világi hatalom eszközévé, annak céljai végrehajtójává vált. A minden oroszok cárja a görög-keletieknek nemcsak védője, de legfőbb „főpapja“ is volt. Minthogy a trullai zsinat 38 kanonja szerint az egyházkerületek beosztásánál tekintettel kell lenni az egy országok politikai organisatiójára is, e vallás a föld minden részén nemzeti alapon szerveződött, s mint ilyen nemzeti létét vallási institúciókkal is biztosítja. Egységes köztünk csupán a dogmai rész: a hit; — de a nyelv: a népek nyelve.

Ez alól egyedül szomorú kivétel hazánk. Hazánkban — ma már történelmi tény, — hogy Bulcsu és utána Gyula vezérek már a X. században Bizáncban felvették a görög-keleti hitet. Az utóbbi Hierotheos nevű szerzetest is magával hozta, ki utóbb Magyarország püspökévé is szenteltetett. Több görög-keleti zárda és monostor alapítását is bizonyítják történelmi okmányaink, s így kétségtelen, hogy a görög-keleti magyarok száma jelentős volt. A nyugati kereszténység terjesztésével ezek száma fogyatkozott ugyan, de mivel az 1215. évben tartott laterani zsinat úgy rendelkezik, „hogy a görög szertartású magyar egyházakba igazhitű papok küldendők“, kétségtelen, hogy még akkor is tömegesen voltak. A monostorok és hívők idők folytán tovább morzsolódtak, de még az 1836: III. t.-c. 5. §-a is azt mondja: „az ó-aradi oláh mesteri és papi előkészületű intézetben magyar nyelven tanító szék felállításáról Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog“. Utóbb még az 1848: XX. t.-c. 8. §. tárgyalásánál is az a rendelkezés, hogy „görög nem egyesültek vallásbeli és iskolai ügyek iránti intézkedésre összehívandó congressus tagjai a különböző nyelvű népességre való tekintettel aránylagosan választandók, s az 1868: IX. t.-c. 9. §. szerint görög-keleti vallásnak se nem szerb, se nem román ajkú hívei ezentúl is meghagyatnak mindazon jogaikban, amelyeket egyházközségi s iskolai ügyek önálló intézkedésében, szertartási nyelvük szabad használatában, mint szintén egyházközségi vagyonuk és alapítványaik kezelésében eddig gyakoroltak.“

Az 1868: IX. t.-c. keletkezését érdemes részletesebben ismertetnünk, mert az kényszerhelyzetben született és lázas sietséggel öltött testet, s annak fogyatékoságokra fajunkra felette hátrányosak. Ugyanis e törvény szülőboka a már bekövetkezett tények kényszerű legalizálása volt. A kényszer sürgősségét a kiegyezés folytán beállott tömeges törvényhozás szüksége írta elő. Tárgyalása során már a bizottság előadója (Kacsokovics Ignác) kiemelte, hogy 1865 évben az 1848: évi XX. t.-c. 8. §. alapján tartott, de a törvényben körülírt számban össze nem hívott congressus, az addig egy szerb érsekséget külön szerb, és külön román érsekség alá kettőbe osztotta, s ezt a felség aprobálta. Ez eredményt, mint már az életbe átment és százezrek megnyugvását eszközölő tény, törvényesíteni szükséges. Bevégzett tények pusztá törvényesítése tehát e törvény. Ennek ismeri el maga Br. Eötvös miniszter is javaslatának kereteit, elannyira, hogy ha a tárgyalás küszöbén a gör.

keleti görögök kérvénnyel nem járulnak a törvényhozás elé, a hitű magyar és más nemzetiségű görög-keletiekről még említés sem tétetett volna. E megmozdulás után terjesztette be a miniszter az 1868. május 1. tartott ülésen törvényjavaslatnak módosító szövegét, mely a fennebb ismertetett 9. §. szerint emelkedett törvényerőre.

Már e módosítás előterjesztésénél Nyári Pál képviselő hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslat nincs kellően előkészítve, s annak az oszttályokhoz való visszaútasítását javasolta, s Bonis Samu hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslattal a görög-keleti magyar ajkú lakosságnak érdekei is vannak érintve, „s azok felett könnyelműen határozni nem szabad“. — Szenvedelmes vita indult meg felette, mivel azonban a nyombani tárgyalást nemcsak a szerbek és románok szorgalmazták, hanem támogatásukra Szász Károly későbbi jeles püspök, sőt maga Tisza Kálmán is felvonultak, — a nyombani tárgyalást a többség elrendelte. Az érdemleges tárgyaláson bőven elvitáztak afelett, hogy az orthodox, vagy gör. keleti egyház használata jogosult-e? de Nyári Pálnak azt a módosítását, hogy a sem nem szerb, sem nem román gör. keleti hívek a két metropolitától különválásra kifejezetten feljogosítsanak, „mint a szétválásra egyenesen felszólítót“ elvetik.

Nyilatkozott a szerbek részéről Sztojakovics Sándor, kijelentvén, hogyha a se nem szerb, se nem román hitsorsosaik kívánalmaik találkozik, nekik semmi kifogásuk a kiválás ellen ugyanazon módon, mint a románok szétváltak tőlük és nyilatkozott a románok nevében Babes Vince, kijelentvén „nincs ellene, hogy számukra is a különválás megadassék, de „úgy szeretném a szakaszt szerkeszteni, hogy az nemcsak a szélszórt görögökre, de a többi hasonló sorsú görög-keleti hívekre is, s különösen az Erdélyben nagyszámmal levő cigányokra is kiterjesztessék, mert azt a jogot, melyet igénybe veszek nemzetem javára, megengedem bárki számára is, csak a maga rendjén és útján kérjék.“

Mindezekből az állapítható meg, hogy a görög-keleti magyar egyház szervezése ellen komoly elvi kifogás nem emeltetett és nem emelhető. Ennek jogos voltát, nemcsak a törvény, de az érdekelt egyházaknak a törvényhozásban résztvett vezérei is kifejezetten elismerték és biztosították.

És most nézzük miként állunk és minő számú hazánkban a magyar nyelvű és nemzetiségű görög-keleti hívők:

az 1930-as népszámlálás adatai szerint Csonka Magyarország lakói közül görög-keleti 39.839 lélek, melyből magyar 15.554 lélek. A többiből is azonban még 12.190 lélek tud magyarul.

Erdélyben az 1900 évi statisztikai kimutatás szerint 31.833 gör. keleti magyar élt, melyből mintegy 26000 lélek a székelyföldön, főleg Háromszék-, Csík- és Udvarhelymegyékben. Háromszék megye népességéből volt görög-keleti 18·8% és görög kath. 1·8%, összesen 20·6%, — viszont a megyéből román nemzetiségű 14·3%, tehát görög-keleti magyar volt 6·3%, mintegy 10.000 lélekszám.

A román uralom alatt tűzzel-vassal végrehajtott kényszerítésekkel e szám felnövekedett volt bizonyára, azonban a kényszer elmúltával ma mindenesetre a rendes arányszámra csökkent vissza. A még fel nem dolgozott mostani népszámlálás fogja a pontos adatokat nyújtani, melyeket érthető érdeklődéssel várunk.

Előtérbe tölul a kérdés, hogyha a görög-keleti magyarság minden szervezettelenség, minden szenvedés dacára oly tiszteletreméltóan kitart magyarsága mellett, mi annak oka, hogy egyházi szervezettségéért nem indít élet-halál harcot? Szomorú, de tény, hogy a magyar görög-keleti testvéreinknek nincs értelmisége, — középosztálya, — nincs ifjúsága s így nem lehetnek prófétái sem. Ugyanis a mindenkori ifjúságát, s az abból kinövő értelmiségét a vallás köpenye alatt elragadja a nemzetiség, — mert még eddig gondoskodás nem volt arról, hogy a magyar görög-keleti gyermeknevelés az ősi magyar szellemben történjen. A nemzeti jellegből kivetkeztetés elkezdődött már a bölcsőnél. Magyar görög-keleti papnevelés nincs, a kiküldött román pap kereszteli meg a gyermeket, a szülők által nem is értett idegen nyelven. E lelkész és a kántor igyekszik a tanítóval egyetemben a rendelkezésükre álló eszközökkel a benyomásokra fogékony gyermek lelkébe már otthon besuggerálni, hogy ő nem magyar, hanem román nemzetiségű. A vallás színezete alatt s alapítványok élvezete ígérete és nyújtásával további nevelésre a gyermek görög-keleti iskolába kerül. Másutt nevelési segítségre nem is gondolhat, mert a felekezetek szegénysége még a magát sem gyámolíthatja megfelelő mértékkel. Az állam részéről pedig a múltban nemcsak alapítvány, de érdeklődés sem nyilvánult meg.

A görög-keleti főiskolákban így a felekezetiség színezete alatt valóságos nemzetiségű elnevelés folyt és foly.

A többség tömege, az ott hallott elnyomatás állandó hangoztatása, az érvényesülhetés ambíciója elkábítják, s megméltelyezik a gyermekifjú lelkét, s midőn a gyakorlati életbe kilép, már nemcsak elfeledte, de meg is tagadja magyar származását, nemcsak nem válik apostolává a magyar görög-keleti egyházszervezet kiépítésének, hanem még öntudatlanul is törekedik a hozzátartozókban a román érzetet éleszteni, s azok románosítását is előmozdítani. Így saját faja apostoli hivatásának teljesítése helyett, románosításnak válik munkatársává. Környezetével, magasabb értelmiségével természetesen hatással van az őt szerető, és benne reménykedő szülőire és testvéreire, s így majdnem észrevétlenül előbb egy család, utóbb a rokonság, később a többség, a magyarság a vallás köpenyége alatt a románosítás zsákmanóvá válik.

Ha van a Székelyföldön románosítás, az kizárólag a vallás köpenye alatt folyt és foly. A bankok létesíthetnek alapokat, teremthetnek középosztályt, de mindez nemzeti államunkra csak akkor válik végzetes jelentőségűvé, mikor a vallás levezető csatornáján válik befejezetté. Szomorú valóság, de az alsóbb műveltségű néposztályok mezején a vallás levezető csatornája erősebb, mint a nemzetiségé. A székely még a túlvilágon is székely marad mindaddig, míg görög-keletivé nem válik, de ez képes őt is kivetkőztetni még faji jellegéből is.

Íme az összefüggés a vallás és nemzetiség között. Ennek következményeit kell levonnunk, ha a ma még magyar nemzetiségű mintegy 50—60.000 görög-keleti magyar lelket a fajunk részére megtartani, megmenteni akarjuk. Az nem elég ma már, hogy Békésen, Békéscsabán, Gyulán, Szentesen, Szegeden stb. szétszórta egyes magyar szertartású görög-keleti egyházközségek alakulnak. Ez legfennebb felhívás, figyelmeztetés a cselekvésre. Tömörtlésben, egységben az erő. Meg kell teremteni a magyarnyelvű görög-keleti egyházszervezetet, püspökséget. Ez állami feladat, melynek legyőzhetetlen akadályai nincsenek, a fennebb ismerettek szerint. Ez a Székely Társaságok Szövetségének Debreczenben 1909. június 1-én tartott közgyűlésen felirattal is szorgalmazva lett, sőt többben közöttünk néhai Darkó Jenő is, s e közlemény írója is reámutattak a gyakorlati megvalósítás útjaira.¹

Dr. Ferenczy Géza.

¹ Ámbár tudtunk szerint a magyar kormány vette kezébe e kérdés rendezését, s már ilyen irányban lépések is történtek, mégis közöljük ezt az érdekes s a dolog mélyére ható cikket, annál is inkább, mert a „Keresztény Magvető”-ben még 1911-ben sürgette Dr. Tóth György afia e kérdés rendezését. Szerk.

Unitáriusok református szemüvegen keresztül.

Az „Út“ című református folyóirat ez év januári számában Szent-Iványi Sándor: „Keresztény imádkozás“ c. fordításával kapcsolatban I. L. szignálással egy kritikai ismertetés jelent meg, amely azonban inkább az unitáriusoknak, mint a fordító munkájának szól és nem a legkedvezőbben. Szinte az az érzésünk, hogy a könyvismertetés csak ok volt a kirohanásra, mert a szerző csakugyan kirohant ellenünk. Hogy miért, azt mi unitáriusok alig tudjuk megmagyarázni. Idáig azt hittük, hogy a kolozsvári Ref. Teológia, mert ha nem csalódunk, Imre professzorról van szó, felekezeti magatartásában nem azonosítja magát a debreceniekkel, most azonban megváltozott a véleményünk. Kénytelenek vagyunk belátni, hogy a közelmúlt hallgatás inkább a kisebbségi sorsban vállalt szolidaritásnak, quasi barátságának szövege, mint a keresztény megértésnek. Mi ezért a hallgatásért hálásak is vagyunk, de a felszabadulással történő kirohanást, melyet a legszentebb ügyünkbe, vallásos belső életünkbe való illetéktelen beleavatkozásnak minősítünk, a leghatározottabb módon visszaútasítjuk. És tesszük ezt nemcsak jogos önértékből, de a tisztánlátó és ítélő tárgyilagosság szempontjából is. Mert miről is van szó?

Imre professzor áttanulmányozván a Keresztény Magvetőben sorozatosan megjelent cikkeket, melyek Hiszekegyünk reformjával kapcsolatban bizonyos vitákat idéztek elő, vádként állapítja meg, hogy elsekélyesedtünk, a történelmi unitarizmus útjáról letértünk, az imádkozás és a lélek mély problémája kihullott az életünkéből, általában zűrzavar van nálunk.

Hitelvi szempontból mi unitáriusok más felekezetektől sohasem vártunk elismerést vagy dicséretet. Viszont a tompított vagy éles bírálatok mindig arról győztek meg, hogy helyes úton járunk, a tiszta és öntudatos unitarizmust éljük. Látvány láttuk, hogy azért szídnak, mert ha nem is megvalloztan, de rejtetten a vallásunk vonzó befolyásától féltik hiveiket. Szükség volt a hamis színű beállításra, hogy túl népszerűek és rokonszenvesek ne lehessünk mások előtt, (gondoljunk csak azokra a képtelenebbnél-képtelenebb vádakra, melyekkel a történelem folyamán bennünket illettek!) Itt azonban nem pusztán bírálatról, hanem kemény vádról van szó, melyet egyenes kötelességünk kivédni.

Őszintén szólva, nem csodálkozunk, ha Imre professzor megütközik a Keresztény Magvetőben megjelent cikkeken. Egy ortodox protestáns valóban nem értheti meg az örök reformáció vagy revízió gondolatát, mert a megértés ténye menten unitáriussá tenné.

Azt sem értheti meg, hogy a *revízió* több, mint keretrepesztés, külső foldozás, hanem *átértékelés*. Átértékelése a legmélyebb és legszentebb dolognak is, hogy a tiszta meggyőződés királyvíze elválaszthassa az örökértékűt az értéktelen salaktól. Egy ortodox protestáns nem értheti meg, hogy ugyanaz az Isten ugyanazon iörvényszerűséggel munkálkodik a lélek és hit világában, mint a fa tavaszi megújulásában. Mi úgy látjuk, hogy döreség abronccsal megakadályozni a tavaszi nedvkeringés mámoros lüktetését, mely nem egyszer olyan erővel tágít, hogy a kéreg megreped belé. A tágítás azonban életszükséglet, bármennyire fájón a kéregrepedés, mert csak ezáltal izmosodhatnak újabb és újabb égvyűrűk, melyek mélyebb gyökeret, magasabb törzset és dúsabb lombkoronát eredményeznek. Az ilyen folyamat valaki számára zűrzavart jelenthet, de mi tudjuk, hogy ebből kristályosodik ki a valódi krisztusi hit és élet. És ezen meggyőződésünktől nem tántoríthat el semmi sem, mert mi hiszünk a fejlődés csodálatos lehetőségeiben.

Konkrétumokban beszélve a Keresztény Magvetőben megjelent cikkeket mi csupán tájékozódásnak, vitaindulásnak minősítjük és semmiképpen sem leszűrt, szentesített eredménynek. Maga a Magvető sem hivatalos szócső s a hasábjain megjelenő dolgozatokra aligha mondhatjuk, hogy ezt hiszik vagy nem hiszik az unitáriusok. Ilyen természetű megállapítást jogszerűen és tárgyilagosan csak szimbolikus könyveink tartalmáról mondhatunk. Hogy milyen hitnézet tisztul le a fentti cikkekből, előre alig lehet megjósolni. Lehet, hogy olyan, amelyiknek éppen Imre professzor fog a legjobban tapsolni, aminthogy máris megdicsérte Zoltán Sándort egy kitételéért. Mások számára különösnek tűnik fel, de minket éppen úgy nem izgat Zoltán Sándor ortodoxiája, mint mondjuk Dr. Fikker János radikálizmusa, mert klasszikus unitárius örökség az az elv, mely hirdeti a *sokféleséget az egységben és egységet a sokféleségben*. Csak az lát ebben hagyomány-hűtlenséget és zűrzavart, aki nem tudja, vagy nem akarja szervesen átfogni a dolgok vagy a történelem egészét. Ilyen viták voltak és lesznek az unitárius egyház berkeiben, voltak amikor pl. Dr. Borosék az Urimádság helyes szövegéről, vagy amikor Simén Domokosék ugyancsak a Credoról folytattak ki- és befelé ter-
mékeny eszmecserét.¹ Imre professzor urék akkor is úgy meg-

¹ Hasonló belső harcok és vívódások sokkal kötöttebb dogmai keretek között élő egyházak életében is előfordulnak. Sőt a református egyház történetében is többször előfordult. Ilyenek voltak a XVII. század folyamán azok a küzdelmek, amelyeket a Németalföldről hazajött ifjúság idézett fel, akik kartesiusi, coccejánus és remonstráns eszmékkel tértive jöttek haza, s itthon

botránkoztak, mint most s akkor is megállapították, sőt Debrecenben szívesen és feltűnéseltően elkönyvelték, hogy az unitáriusok nem keresztények, mert letértek a történelmi alapról, s hogy a hitvilágban rettenetes zűrzavart támasztottak. Az idő azonban haladt s az unitárizmus vérpiros egészségben, kristálytisza eszméssel és derűs látással tovább virult a magyar ég alatt.

Bevezető sorainkban Imre professzor megjegyzéseit úgyünkbe való illetéktelen beleavatkozásnak minősítettük és pedig a kölcsönösen kötelező tisztelet elve alapján. Amikor az erdélyi református egyház hitvilágát a barthi teológiára és a Heidelbergi-kátéra helyezte át, nekünk unitáriusoknak is lett volna egy-két megjegyzésünk, de illetéktelennek tartottuk azokat megtenni. Ennyit joggal elvárhatunk másoktól is.

A *szabadkőműves* jelzőre csak annyit, hogy a példabeszéd szerint az kiabál a legjobban, akinek a háza ég.

Ami pedig a vallásunk melegségét illeti akár hitelvi, akár gyakorlati vonatkozásban, nincs mit szégyelnünk vagy különösképpen tanulnunk bármelyik keresztény hitfelekezettől. Az „Egy az Isten“ unitáriusait szívesen hasonlítjuk össze bármelyik móríczi-szigmond-i regényhőssel és boldogok leszünk, ha a magyar reformátusság a mieinknél hívőbb és imádságosabb lelkületű fiatalok és lányokat ad a magyar nemzetnek s akkor szívesen hajlunk meg minden kemény figyelmeztetés előtt, de addig nem. Addig nyugodt lelkiismerettel bízzuk híveink lelki sorsát azokra, akik Imre professzor szerint, bizonytalanul és zavarosan mozognak a hit világában, mert mi éppen az ellenkezőjéről vagyunk meggyőződve; aki nem így látja, az az önmaga által fejlesztett ködre vessen.

Simén Dániel.

olyan belső harcot idéztek elő, hogy zaja még a nagyenyedi templom istentiszteleti csöndjét is megzavarta. Ilyenek voltak az Angliából importált puritán és presbiteriánus eszmék, amelyek II. Rákóczi György fejedelmet is haragra ingerelték. Sőt úgy tudjuk, hogy legújabbán a dialektikai teológia kérdésében sem egyhangú a református közvélemény. De hát mindez egészen természetes jelenség. Az élő tenger mozog, hullámzik. A hullámok sokszor magasra tornyosulnak, s messzire kicsapnak a partokon túl. De azután ismét csak visszatérnek medrükhöz s a tenger tovább folytatja újabb viharig a maga csendes és nyugodt életét. Hogy a „Keresztény Magvető“-ben sokszor egymással ellentétes felfogások jutnak kifejezésre, ez tény. De hát nekünk ez az egyetlen olyan folyóiratunk van, ahol elvi kérdéseinket megvitathatjuk. Senkit sem kívánunk elzárni a szólás jogától. Így bizony gyakran megtörténik, hogy az elvek harcában ellentétes felfogások jutnak kifejezésre ebben a nem hivatalos folyóiratban, ahol első sorban mindenki felelős a saját írásáért.

Szerkesztő.

Brassai Sámuel és a muzsika.

1.

Brassai sokoldalú és sokirányú tudományos munkásságot fejtett ki, általában a magyarság utolsó polihisztorának tartják, de alig volt életében valami, ami szívéhez közelebb állott volna a zenénél. A zenének, mint művészetnek volt igazi önzetlen szerelmese, bár maga, mint előadó még műkedvelőnek is jelentéktelen volt.

Mint gyermek Torockószentgyörgyön lakott, ahol apja unitárius vap volt. Itt a Thoroczky grófok Weiss nevű házitanítójától kapta az első zongoraleckéket,¹ állítólag már kis gyermekkorában önmagától kezdett hegedülni. Minthogy a szülői házban nem volt zongora, a billentyűzetet asztalra rajzolta és így tanult hangszer nélkül zongorázni, asztallapon gyakorolt kottából, ahogy maga mondta egy újságírónak: „Eként tanultam zenét, zene nélkül“.² Mikor zongorához jutott, annál nagyobb élvezettel játszott és boldog volt, hogy fülével is hallhatta játékát.

1818-ban Hunyadmegyébe kerül a Makrai-családhoz nyelv- és zenetanítónak,³ de ott nem marad sokáig. Vissza megy Kolozsvárra, ahol Ruzitska György konzervatoriumi igazgatótól tanul szorgalmasan zongorázni. Nem sokáig marad itten, Gróf Bethlen Károly tanítót keres fia mellé. Gróf Bethlen megvizsgáltatja Brassai képességeit Bogdánffi Gábor postamesterrel, aki híres zeneértőnek számított Kolozsváron és aki az 1819-ben megalakult Musicale Institutum ú. n. középső bizottságának volt tagja.⁴ Bogdánffi úgy látszik meg volt elégedve Brassai muzsikai tudásával, mert melegen ajánlotta őt klaviermesternek. Hat évig házitanító Brassai

¹ Fitz József: Brassai Sámuel. Monografia. Budapest, 1911. (26. lap.)

² „Kolozsvár“ c. lap. 1890. évf. 103—104 lap.

³ Lenyomat az Erd. Múz. 1897. szept.-dec. füzetéből.

⁴ A kolozsvári Zenekonzervatorium alakuló ülésének 1819 június 11-iki jegyzőkönyve.

Bethlenben. A falusi magányban sokat tanult Brassai és elképzelhető, hogy a zene iránt érdeklődő embernek milyen nagyszerű szórakozást jelenthetett a muzsika.¹ A Bethlen-család a telet rendszeren Kolozsváron töltötte és így Brassainak alkalmá volt az akkor még szépen fejlődő kolozsvári zenei életbepcsolódni. Bécsbe is felrándult a grófi család és ott az operában és egyéb zenei megmozdulásokban a házitánító ízlését fejleszthette. Kolozsvárt a Nemzeti Színházban rendszeres operaelőadások voltak, azokat bizonyára látogatta főúri gazdájának családjával. A XIX. század elejei kolozsvári operaelőadások műsorán Verdi, Rossini, Aubert, Meyerbeer művei állottak. Az sem valószínűtlen, hogy ott volt az első magyar dalműnek, Ruzitska József Béla futásának bemutatóján, (1822. XII. 26.) melyet a kolozsvári Nemzeti Színházban akkor játszottak először.² Brassai 1826 táján gróf Bethlen Jánoshoz megy Rettegre, kinek két leányát tanítja. 1832-ben már özv. gróf Kendeffy leányának, Katinkának nevelője. 1834-ben Kendeffyékkel Bécsbe, majd Velencébe utazik. Ekkor hallgatja meg bécsi a császári lovardában Händel Belsazar c. oratoriumát, melyet bécsi művészek és műkedvelők adtak elő Ferenc császár feleségének születése napján. A művet 307 hangszer, 527 énekes és 4 szólista adta elő. Karmester Weigl József, az első hegedűk előjárója Helmesberger híres művész, a másodhegedűsök vezetője egy műkedvelő volt. A magánénekesek az udvari operából kerültek ki és köztük volt Hönig Karolina is. A zenekar összeállítását következően írja le: 59 első hegedűs, ugyanannyi második hegedű, 40 viola, 40 kisbőgő, 30 nagybőgő, 12 flóta és oboa, 12 klarinét, 12 fagot és rézkürt, 4 kontrafagot, 6 trombita, 5 puzon, 130 szoprán, 121 alt, 126 tenor és 150 basszus. A bemutató előadáson 6—10.000 ember lehetett jelen. Azt írja: „... akit a munka belső érdeme nem bájolt, azt a külső érzékek meghatódása bámította el“, de fájdalommal kellett tapasztalnia, hogy a közönség nagy része únta a művet. A sajtó is megjegyezte, hogy a műnek külföldön sokkal nagyobb volt a sikere, mint a „musicalis Bétsben“. Sokan elmentek előadás közben. Általában a nagy Händel művet inkább eltúrta, mint becsülte a közönség, de azért volt a szerzeménynek olyan része, melyet meg kellett ismételni.

¹ Nemzet. 18.7, (166 lap).

² Erd. Helikon, 1939, májusi szám. (344—350 oldal.)

A bemutató előadás 1834. nov. 6-án volt, ezen a császárnő, az ifjú király és királynő is megjelent. A siker nem volt olyan, „mint kívánta volna az igazi classicitast becsülni tudó aestheticus“. Brassai csak a második előadást hallgathatta meg (nov. 9-én), de bánta, hogy nem hallhatta meg kétszer, mert „Händel compositiójának kétszeri hallása sem elég“.¹

A főuri házakba való nevelősködés jó hatással volt Brassai fejlődésére, mert az általános műveltség, a szépművészetek iránti szeretet, azoknak értése, a zene művelése akkor még jóformán hagyomány volt a főuri körökben. A téli idényt rendszeresen tanítványával Kolozsvárt töltötte, ahol a Szebenből Kolozsvárra került kormányzók köré gyűltek Erdély művelt és számottevő egyéniségei. A főurak között sok volt a zene iránt érdeklődő és Kolozsvárt a fiatal zenekonzervatorium körül élénk zenei élet fejlődött ki. A konzervatorium fővédnöke gróf Bánffy György volt, Erdély gubernátora, az első magyar zeneiskolának működését pedig olyan főurak biztosították, mint gróf Teleky Pál, gróf Bethlen János, gróf Bethlen Antal, gróf Bánffy Dénes, gróf Eszterházy Dénes, báró Apor Lázár, gróf Kornis Mihály, akik egyszersmind az intézet alapítói voltak. Ilyen magasműveltségű főurak társasága termékenyen kellett, hogy hasson a fiatal Brassai fejlődésére. Így minden műveltségi és zenei megmozdulásnak is, helyzeténél fogva közvetlen résztvevője lehetett. Mint a főúri házak zenei nevelője bele kellett kapcsolódnia minden házuknál folyó zenélésbe vagy zenei vitába. A konzervatorium hamar beválasztotta választmányi tagjai sorába és rendszeresen látogatta az intézet által rendezett muzikális akadémiákat: hangversenyeket.

1834-ben Brassai elkerül a Kendeffy családtól Kolozsvárra, ahol lapot szerkeszt Kriza Jánossal a költővel. Nagyobb vitába keveredett Szilágyi Ferencsel a Múlt és Jelen szerkesztőjével, aki Brassaira annak egyik bírálata miatt, melyet könyvéről írt, megneheztelt. Szilágyit, aki ekkor már a Tudományos Akadémia tagja volt, nagyon bántotta, hogy őt Brassai, az egyszerű kis szerkesztő, bírálni meri. Egyik írásába így ír róla: „Ki ez a Brassai Sámuel — sokan kérdezték itt helyben tőlem, s fő polcon levők is, valamint kis hazánk különböző részeiből érkezett levelekben is tévének hozzám ilyen kérdést“... Ez ismeretlen és iskolai tanu-

¹ Nemzeti Társalkodó. 1834 év 24-ik szám. (378—381 oldal.)

lást soha és sehol nem végzett, de udvarokon néha *klaviermesteri*, néha nevelői hivatalt folytató, most már magát újságírásra adó s így mindenhez kapkodó ifjú . . . a literatori pályában lépést, rögvest recensensi munkálkodással kezdi.“ A klaviermester cím rajta maradt. Volt neki máskor is kellemetlensége a muzsika miatt. Mikor Káli Nagy Lázár az unitárius kollégium felügyelő-gondnoka tanárnak ajánlotta, ezeket mondja Brassai mentségére: „Az amit némely gondolatlanok ellen tán vethetnének, hogy ő klaviert is tanított, az neki csak dicsőségére szolgálhat, mert azt is csupán önerején tanulta.“ Úgylátszik voltak, akik a tanárrá választása ellen azzal érveltek, hogy ő klaviert tanított, ami nem férhet össze a tudós tanár állásának méltóságával.

Mikor a Tudományos Akadémiába való beválasztásáról volt szó, minthogy Brassainak olyan sokoldalú volt a tudása, minden osztály dicséri, a másik osztálybeli érdemeit. Általában azt mondják: „Brassai mindent tud, amit csak tudni lehet, ő nagy filológ, filozóf, matematikus, botanikus, kritikus, historikus, grammatikus, statisztikus, lingvista, belletrista, polémista és jurista, és ezen felül muzsikus is.“¹ Mikor a Tudományos Akadémián az egyes osztályok Brassait rendes tagságra kellett volna jelöljék, az akadémia öt osztálya közül, egyik sem tudta, melyiknek lenne közülük kötelessége Brassait jelölni, végül is azt mondták: „Brassai nagy tudós ugyan, de hát még milyen nagy zeneértő! válassza meg hát a konzervatórium.“

Brassai már jőnevű ember volt, mikor még szemére vetették, hogy zongoratanító volt. Kőváry László is mondja egyik dolgozatában: ² „Mint író bizonyos hírnek örvendett. De hátránya volt, hogy csak klaviermester, zongorát tanított volt Bethlenben a Bethlen grófoknál.“

1835/37 között, míg Erkel Ferenc Kolozsvárott élt, mint karmester a színháznál, a később olyan híres magyar dalműszerzővel nagy barátságban volt Brassai. Sokat vitázott vele muzsikáról. Bizonyára együtt is játszottak négykezes zongoramuzsikát.

Brassai életében a zene mindig igen fontos szerepet játszott. Hajnalban kelt. Első útja papucsban és házikábitban a zongorához vitte, este pedig rendszeren olyan házhoz ment, ahol zenét lehetett hallgatni, de ha más nem akadt, Móti cigánybandáját hallgatta.

¹ Jókai: Életemből. 1865. II. kötet, 307 oldal.

² Keresztény Magvető 1897. júniusi szám.

1851-ben Pesten van, ahol újságíráskodik, majd 1852-től a Szőnyi Pál magángimnáziumában tanárkodott. Egyike volt ez a főváros leghíresebb iskolájának, itt a mathezis mellett a zenéről is tartott előadásokat. Az intézet élére később (1856) Gönczi Pál került, kivel Brassai bizalmas barátságban volt. Pesten főképp olyan családokhoz járt, akinél muzsikáltak. Gyakran volt együtt régi barátjával, Erkel Ferencsel és családjával, de sokat járt Huber Károlyékhoz is, aki igen jó hegedűs és zenetanár a fővárosban.¹ A Huber családban sok jó zenét lehetett hallani, hisz olyan ember hegedűlt, aki később Európa egyik leghíresebb hegedűsének számított: Hubay Jenő. Állandó kamarazenélés folyt a házban és ezekről Brassai alig hiányzott. A Huber házban minden zenei nagyság megfordult, aki akkoriban Pestre vetődött, és valahányszor ilyen híresség érkezett Huberékhez, Brassai is pontosan bekapogtatott. Atyafiság is kötötte a Huber családhoz, Hubay Jenő bátyjának Zoltánnak volt a keresztapja. Hubay Zoltán minden nevenapjára levéllel köszöntötte keresztapját. A leveleket Brassai híven megőrizte. Ma az unitárius kollégium könyvtárában találhatóak ezek a kedvesen gyermekes írások.

Gönczi Pál családjához is bejáratos volt. Gönczi tanártársa leányát, Etelkát kis gyermekkorra óta tanította zongorázni. Gönczi Etelkához, a későbbi Dr. Csiky Kálmán műegyetemi tanár nejehez, kedves zongoratanítványához, mindig meleg barátság fűzte.

Báró Eötvös József a családjával is a zene révén került bizalmas barátságba. Eötvös feleségével, Rosty Annával rendszeresen játszott zongorán négykezeset.

Alig volt Pesten tartózkodása alatt olyan hangverseny, melyen meg ne jelent volna. Hosszú, nyurga alakja, ősz, okos feje közismert volt a pesti hangversenytermekben. A korai ifjúságától kifejlődött zenei érzék és érdeklődés, a jó muzsikusokkal való állandó érintkezés, a sok olvasás, tanulás, a jó hangversenyek hallgatása erősen kifejlesztették zenei ízlését, így hát nem meglepő, hogy egy-egy jó hangversenyre kocsin megy fel Pestre, Bécsbe, Berlinbe, vagy Münchenbe. Bár kedvenc hangszere a zongora volt és azon bizonyára elég jól is játszott, mert különben nem kísérhette volna a nagy Ernstet, mikor a világhírű *Elégiját* játszotta, szívesen muzsikált harmóniumon is, melyen Bach fugái orgona-

¹ Ruzitska Béla: Brassai, mint zenész. (Kézirat.)

szerűen érvényesülhettek. Házi muzsikálásoknál azonban, ha kellett brácsát sőt csellót is játszott.

Öreg koráig szorgalmasan zongorázott és akkor is csak azért hagyta abba, mert ujjai már erősen reszkettek. Remek angol szerkezetű zongorája volt szobájának legszebb dísze, melyen halomszámra állottak a hangjegyek, közöttük a legfrissebben megjelent művek is. Volt egy szép Christian Neubauer (Budae 1835) gordonkája, mely jelenleg a kolozsvári unitárius kollégium tulajdona. Ez a hangszer a jó nevű magyar hangszerkészítőnek egyik legszebb műve.

Bármennyire is örült a pesti élénk zenei életnek és a sok zenei élvezetnek, melyet a főváros hangversenyélete, operái nyújtottak, Brassai mégis visszavágyott Kolozsvárra. Vágya teljesült, mert 1859-ben megint megválasztják a Kolozsvári Unitárius Kollégium tanárának. Minthogy itt nem tudta kielégíteni zene iránti várákózsását, mert ritkábban fordultak meg zenei nagyságok, műkedvelő zenéléseket rendezett, hogy legalább ilyen módon jusson komoly muzsikához. Vagy a saját lakásán, mely a múzeumkertben volt, vagy ismerőseinél, hetenként összejöttek a város jobb műkedvelői és hívatásos muzsikusai zenélni. Főképpen kamarazenélés folyt. Ő maga vagy zongorázott, vagy brácsázott-csellózott, aszerint, hogy milyen hangszerre volt szükség az együttesben. Mindkét hangszeren a játékot magától, mester nélkül tanulta meg. Állítólag zongorán jól játszott. A Beethoven szonátákat mind ismerte és hangjegy nélkül játszotta.¹ Dr. Vajda Emil tanár, aki a győri zeneiskolának volt igazgatója, maga is jó hegedűs, aki gyakran játszott mint műkedvelő hangversenyeken és a kolozsvári Nagy Gábor-féle vonósnégyesnek tagja volt, személyesen jól ismerte Brassait, és azt mondja, hogy még a nyolcvanas években élvezet volt őt zongorázni hallani.² Brassai vezette be Kolozsvárra a hetenkinti előre megállapított napon való rendszeres kamarazenélést. Ezek a muzsikálások olyannyira beidegződtek e városban, hogy a kamarazene együttesek még ma is a Brassai által bevezetett rendszer szerint folynak magán-házaknál. Ő maga életében mindig együttesek szervezésén fáradozott és mindenkit beszervezett, aki

¹ Kozma Ferenc: Brassai Sámuel, mint aesthetikus. Budapest, 1900. (32. oldal).

² Kolozsvár c. napilap 1890 évf. június 19-iki szám.

csak alkalmas volt a játékra ilyen házi kamarazene együttesekbe. Kozma Ferenc: Brassai, mint aesthetikus c. dolgozatában¹ összeállította azok névsorát, akikkel Brassai Kolozsvárt együtt muzsikált. Ezek közül ismertebb és jobb muzsikusok voltak: Erkel Ferenc, a kitűnő zeneszerző, karmester és zongoraművész Ruzitska György a zenekonzervatorium egykori igazgatója, kitől Brassai zongorázni is is tanult. (Kozma említett könyvében tévesen azt írja, hogy a konzervatórium első igazgatója volt, holott a zeneiskola, mely 1819-ben, mint az első magyar ilyenemű intézet nyílt meg, előtte több igazgató vezetését túlélte. Az iskolai igazgatók alakulásától Ruzitskáig: Polcz Antal és Gross Peter József voltak. Ruzitskát csak 1835-ben választották meg igazgatónak.²) Brassainak még muzsikáló társai voltak: Mátéfy Károly törvényszéki bíró, akit Liszt Ferenc, mikor 1846-ban Kolozsvárt hangversenyezett, magával akart vinni művészi körútra, Id. Bodor Pál és Id. Dr. Hintz György gyógyszerész, a konzervatórium egykori elnöke, (előbbi gordonkás, utóbbi hegedűs), Ruzitska Béla pénzügyi tanácsos (gordonka), Wachsmann Ede dr. orvos (hegedű és brácsa), Dr. Bélteky Ferenc orvos (hegedű), Watterflied pénzügyi hivatalnok (hegedű és brácsa), Gegenbauer József magán zeneiskola tulajdonosa (zongora), Boer Gergely áll. tanítóképezdei tanár, (hegedű), Nagy Gábor a Központi Szálloda tulajdonosa (hegedű), Pákey Lajos építész, az Unitárius Kollégium tervezője (gordonka).

Brassai már 1835-ben működő tagja volt a Kolozsvári Musikai Egyesületnek (a Konzervatóriumnak), mint ezt az 1835. nov. 15-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyve tanúsítja. Zenei kérdésekben pedig olyan nagy volt a tekintélye, hogy mikor 1840-ben Ruzitska György igazgató egyik tanárjával Reich-el az előadandó darabok miatt összeveszett és az összetűzés olyan súlyos volt, hogy Ruzitska lemondott igazgatói állásáról, 1840 januárjában pedig háromszori tárgyalás után sem tudták őket megbékíteni, a konzervatórium háromtagú egyeztető bizottságot küldött ki, melynek feje Brassai Sámuel volt. Az ő tekintélyével sikerült az ellentéteket elsimítani és mindkét féllel az egymás ellen emelt vádakát visszavonatni. Brassait a konzervatórium tiszteletbeli tagjai közé választotta, ami

¹ M. K. Tudományos Akadémia kiadása 1900. (33 oldal.)

² Ürmössy Lajos: Kolozsvári Zene-Conzervatorium története 1819—1878-ig. Kötőt kézirat, melyből Ruzitska Lajos készített jegyzeteket és melyeket Dr. Ruzitska Béla egyet. tanár bocsájított rendelkezésemre.

pedig nagy megtiszteltetés volt, mert ezzel a címmel az intézet olyan egyéniségeket tüntetett ki, mint Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Joachim József, Brahms, hogy csak az egész híreseket említsük.

1864-ben Brassai maga köré gyűjtötte a jobb muzsikusokat, jobbára azokat, akiknek nevét már fentebb megemlítettem és egy Házi Zenekört alakított, illetőleg szervezett, melynek célja éppen a kamarazenének belterjes művelése volt.

Kolozsvárt Brassai idejében rendszeresen folyt a házimuzsika Dr. Szabó József megyei főorvos házában, kinek felesége jó énekesnő volt. Itt találkoztak a város legjobb és legértelmesebb muzsikusai. Brassai sem hiányzott ezekről az összejövetelekről. Ha kellett maga is leült játszani, de szívesen hallgatta mások muzsikálását. Dr. Szabó József halála után Gegenbauer József zene-tanár házában találkoztak a muzsikusok. Ekkor már nyilvános matinékat is rendeztek, melyeken előre elkészített műsorokat játszottak a meghívott közönségnek. Az előadásoknak és műsorok összeállításának, valamint a betanításnak is leglelkesebb és legodaadóbb munkása Brassai volt, kinek jó ízlése biztosította a zenélések értékét és sikerét is.

Brassai nem lépett fel nyilvánosan, de saját kedvteléséből hetenkint rendszeresen muzsikált. Legszívesebben zongorán játszott négykezeseket, vagy kísért énekeseket. A meghitt magántársaság volt az ő zenéléseinek igazi terepe. A hét előre megállapított napjain zenélt Dr. Szabó József leányával Máriával a későbbi Dr. Szöcs Emilnével, Bokros Ádámné Mosel Gizellával, Mosel Antalnival, Gál Elekné Mosel Jolánnal, László Józsefné Cseh Bertával, Dr. Brandt Józsefné Gyarmathy Laurával, Horváth Paulával, Barcsay Domokosné Korbuly Idával és Rigó Anna zongoraművésznővel. Rigót ő taníttatta a budapesti Zeneakadémián, majd tanulmányai folytatására Bécsbe küldötte Leschetitzkyhez, az akkori idők legdrágább és leghíresebb zongoratanárához. Mikor pedig tanulmányait befejezte 1000 forintért Bösendorfer zongorát vett neki. Rigó Annát nagy tehetségűnek tartotta és mindent elkövetett, hogy képességei ne maradjanak kiaknázatlanul.

Dr. Ruzitska Béla egyetemi tanár mondja Brassai mint zenész c. kéziratában, „Nagyon jól emlékszem, hogy mint kis diákot, ha szüleim valami üzenettel, vagy levéllel Brassai bácsi Sétatér-utca 15 sz. alatti, (később Bartha Miklós-utca 20 sz.) lakására küldtek, amely a város legelső fényképésze, Veress Ferenc házának udvar-

felőli részében, közvetlenül a Szamos malomárka melletti gondozott és ápolt gyönyörű díszkertben volt, rendszeren zongoranégykezes játzsása közben találtam“. Dr. Vajda Emil írja,¹ hogy kis gyermek kora óta jól ismerte Brassai bácsit, aki 1875/76-ban Veress Ferenc Sétatér-utcai házában lakott az udvari részen.“ (A ház helyén ma több emeletes palota áll.) „A nappaliban állott a zongorája és harmóniuma. Abban az időben Brassainál lakott Erkel Ödön, kit Erkel Ferenc nagybátyja a szoros barátság jussán néhány évig, míg a középiskoláit végezte Brassai gondozására bízott.“ Dr. Vajda, akkor még szintén diák, jóbarátja és osztálytársa volt Erkel Ödönnek. Vajda egyszer Erkelnél volt látogatóban, mikor Brassai váratlanul hazaérkezett és mesélte, hogy Bécsből jön, ahol meghallgatta Pattit, a világhírű énekesnőt, aki remekül énekelt. Brassai mindig hirtelen tűnt el Kolozsvárról, anélkül, hogy valakinek szólott volna és ugyanolyan váratlanul érkezett haza. Ilyenkor nagy városokba rándult egy-egy hangverseny meghallgatására. Más alkalommal, mikor Brassai ilyen újtjáról megérkezett, muzsikálva találta Erkel Ödönt Vajda Emillel. Kottatárából elővette Beethoven és Haydn hegedű-, zongoraszonátáit, eléjük tette, hogy játsszák őket. Míg játszottak, az öreg úr behunyta szemeit. Abba akarták hagyni a játékot, mert azt hitték elaludt. Brassai azonban azt mondta, csak folytassák, mert ő behunyt szemmel szereti élvezni a zenét.

Neki is volt Kolozsvárt házi vonósnégyes társasága, amelyben vagy brácsázott, vagy gordonkázott, az első hegedűt Mátéfy Károly vagy Ruzitskáné-Raczek Zsófia játsszotta.² Utóbbi világjáró hegedűművész volt, kit az orosz cár is meghallgatott, majd férjhez ment Kolozsvárra Ruzitska Bélához (1866) és ettől fogva Kolozsvárt élt. Későbbben, a férje halála után (1891-ben) a zene-konzervátorium meghívta a hegedű tanszék tanárnőjének, ahol 1919. dec. 27-én bekövetkezett haláláig tanított. Az ő tanítványai közül került ki az Amerikában jó hírnek örvendő hegedűművész és karmester: Kolar Viktor, valamint a párizsi Indig-quartettnek vezető hegedűse Indig Alfréd. A Ruzitska zenéléseinek állandó hallgatója volt Brassai. A legújabban megjelent hangjegyeket Brassai meghozatta és odaajándékozta a társaságnak, mellyel muzsikált. Így

¹ Kolozsvár c. napilap 1890. június 19-iki szám tárcája.

² Fitz József: Brassai Sámuel. Budapest, 1912. (261 oldal).

kerültek Brahms zongoranégyesei is a Ruzitska-családhoz. (Jelenleg a hangjegyek Dr. Ruzitska Béla egyetemi tanár birtokában vannak.)

Későbbben a Monostori-út egy földszintes házába költözött (ma Mussolini-út 18, a Bánffy-család palotája épült a helyére) itt is két udvari szobában lakott. „A belsőben állott a zongorája és kottái... A pompás zongora lecsukva áll az asztala mellett. Az ujjai reszketnek immár a billentyűkön“ — írja Szunyog: Brassai Sámuel című tárcájában.¹ Kitűnő Bösendorfer zongorája volt, melyen ismerőseivel muzsikált, vagy egyedül zongorázgatott kamaraműveket. Petelei István erdélyi elbeszélő, maga is műkedvelő brácsás, írja Brassai Sámuelről című cikkében:² „ebéd után hintaszékében ült kottás-könyvvel, Mozart oktáv-kiadásával és élvezettel olvasta... Mikor hallása meggyöngült, azért járt muzsikálás hallgatására: felét hallotta, felét tudta, hogyan kell lennie. Udvariasan bírálta játék után az összhangokat és tempókat“.

Harmoniumán rendszeren Bach-fugákat játszott. Egyszer, mikor egy barátja kereste fel, épen harmoniumozott. Nem zavartatta magát akkor sem, mikor az érkezett fészkelődni kezdett. A mű befejezése után üdvözölte vendégét és azt mondta: „Ne haragudj, hogy megvárakoztattalak, de Bach-al kellett előbb végeznem, nem szeretek semmit félig elvégezni és azután abbahagyni.“³

1876-ban Nagy Gábor műkedvelő hegedűs, kinek köszönhető, hogy az első magyar dalműnek (Ruzitska József: Béla futása) kéziratos vezérkönyve az Erdélyi Múzeum kéziratárába került,⁴ vonósnégyest szervezett. Ennek tagjai rajta kívül, aki első hegedűt játszott: Boer Gergely majd Vajda Emil, mindketten zenetanárok (második hegedűsök), Szita Sándor, a konzervatórium hegedű tanára, (későbbben a pesti opera brácsása lett), Mentovich Gyula, majd Petelei István író (brácsások), végül Dobokay Kálmán (kisbőgős) voltak. Ez az együttes évekig játszott és igen szorgalmasan gyakorolt. Brassai minden összejövetelükre elment, buzdította, tanította őket, magyarázatokat fűzött a művekhez. A társaság gyakran játszott sikerrel nyilvánosan. Nagy Gábor négyese 1879. III. 12-én,

¹ Kolozsvar c. napilap 1890 május 7 és 8 száma.

² Pesti Napló 1897 évf. 177 szám (június 27.)

³ Dr. Vajda Emil: Brassai Sámuel, mint a kamarazene kedvelője. Kolozsvar, 1890. június 19-iki szám.

⁴ Lakatos István: Az első magyar dalmű. Erd. Helikon 1939. májusi szám (344—350 lap).

mikor Liszt Ferenc a kolozsvári Nemzeti Színházban tartott nagy jótekonycélú hangversenyen játszott, szintén közreműködött. Ha világljáró művészek jártak Kolozsváron, úgy Nagy Gábor híres szállodájában a „Központiban“ laktak. Ilyenkor a vonósnégyes összejöveteleit meghallgatták a nála megszállott művészek. A Nagy Gábor négyes játszott Liszt, Menter Zsófia, Popper Dávid, Jan Becker (a híres flórenci vonósnégyes primáriussa) és gróf Zichy Géza előtt is. Brassai órák hosszat hallgatta, amint tanultak és ha megkérdezték, nem únja-e a gyakorlásukat, Brassai azt felelte: „Világért sem! A klasszikus zenével úgy vagyunk, mint egy gyönyörű festménnyel. Minél többször látjuk, vagy halljuk, annál több szépséget fedezünk fel benne. A klasszikus zene kiválóan megköveteli, hogy figyelemmel hallgassuk s minél többször, mert más-különb en nem érthetjük s nem élvezhetjük teljesen.“¹

Brassaitól sokat tanult a vonósnégyes társaság. Különösen a tempókat szerette bírálni, azokkal mindig elégedetlen volt. Bosszantotta a száguldás, mely a tiszta értelmezés rovására ment. A régi mesterek menuette tempói miatt vitázott sokat, sohasem voltak neki elég nyugalmasak. Tanácsait szívesen fogadták, mert tekintélyét növelte, hogy a híres flórenci vonósnégyes, mikor Kolozsvárt járt, az ő útastításai nyomán játszotta Beethoven op. 18-ból a negyedik vonósnégyest, Brassai kedvenc kvartettjét.

Brassai monostori úton levő lakásán maga is rendezett zenei matinékat, melyen a Nagy Gábor négyes soha nem hiányzott, de ott lehetett találni minden érdemes kolozsvárit, aki a zene iránt érdeklődött.

A nyolcvanas években Ruzitska Béla pénzügyi tanácsos és neje Raczek Zsófia hegedűművésznő házában is szerdán esténként rendszeresen kamarazenéltek, ezekre is hivatalos volt Brassai. A házi zeneestélyeken főképpen vonósnégyeseket játszottak. Itt mondotta Brassai a vonósnégyesről: „isteni zene, melynél tökéletesebbet, szebbet, felemelőbbet elképzelni sem lehet.“

Ruzitska Béláné, Raczek Zsófia hegedűművésznő Ruzitska Györgynél találkozott Brassai Sámuellel, mikor mint leány lejött Kolozsvárra hangversenyezni. Ruzitska György rendezte a hangversenyt, ott ismerkedett meg annak fiával Ruzitska Béla

¹ Dr. Vajda Emil: Brassai, mint a kamarazene kedvelője. Tárca a Kolozsvár c. lap 1890 június 19. számában.

pénzügyi tanácsossal, Dr. Ruzitska Béla egyetemi tanár apjával. Mikor Raczek Zsófiát Ruzitska Béla elvette és a világhírű hegedűművész, Kolozsvárt megtelepedett, Brassai Sámuel a zene vitte a házukhoz. A Ruzitska ház vonósnégyes estéin a ház asszonya játszott az első hegedűt, Boer Gergely, aki a lipcsei konzervatóriumot végezte, a második hegedűt, (öt időnként Kovács Kálmán helyettesítette) a brácsát Kuna majd Watterflied konzervatóriumi tanárok játszták) később Wachsmann Ede orvos és Dr. Lindner Gusztáv egyetemi tanár brácsázott, gondolkát pedig Ruzitska Béla, a háziúr játszott. Ezek az estélyeken rendszeresen klasszikusokon kezdtek (Haydn, Mozart, Beethoven) majd egy romantikus művet játsztak (Schubert, Mendelssohn, Schumann) végül az akkori idők egyik újromantikus szerzőjének művével fejezték be (Brahms, Grieg, Rubinstein, Tschaikowszki). Ruzitska Béla egyetemi tanár (a kolozsvári konzervatóriumnak is volt egy ideig igazgatója) egyik előadásában írja, (Brassai mint zenész. Kézirat.) hogy Brassai bácsi a régi vonósnégyesekről elragadtatással beszélt, de az újabb, különösen a programzene szerzőit erősen bírálta. Mikor a háziúr: Ruzitska Béla meghalt, a zenélés is megszűnt házában. A muzsikálások súlypontja áttevődött Dr. Lindner Gusztáv képviselő, egyetemi tanár (pénzügyi jogot adott elő) házába. Itt már főleg zongorakamarazenét játsztak, de Brassai azt is épen olyan élvezettel hallgatta, mint a tisztára vonóst.

Rigó Anna zongoraművész, tanulóinak befejeztével visszatért Kolozsvárra, Brassait ekkor ott találjuk a Rigó-ház muzsikáin. Ugyanazon időben Pákey műépítésznél is sok muzsika volt, de ott sem mulasztott volna el egyetlen alkalmat, ha adódott, hogy zenét hallgathasson.

1878 táján már romlott volt a füle, írtaiban egy 1878. febr. 5-ről keltezett, a budapesti Calderoni cég számláját találtam egy hallócsőről. Úgy látszik azzal próbálta javítani hallását. Még 1887-ben is buzgólkodik a város zenei életének fejlesztésén. Örökösen szervez, tervez, rendez, mert azt akarja, hogy a zene-nyújtotta örömhöz minél többen juthassanak hozzá.

Lakatos István.

(Folytatjuk.)

IRODALOM.

Dr. Ferenczi Sándor: Kolozsvári Útmutató földtani, őslénytani, történelmi és természetrajzi vonatkozásokkal. 158 old. Kolozsvár 1941. „Erdély“ könyvnyomda.

Kolozsvári főgimnáziumunk szorgalmas és tudós tanára adta ki ezt az izlésesen kiállított könyvet, ami által igen hasznos szolgálatot tett mindazoknak, akik Kolozsvár környezetét, a város külső képét és szellemi irányát röviden megismerni akarják. De különösen a turistáknak és utazó idegeneknek nélkülözhetetlen kalauz. Megismerjük belőle főbb vonásokban a város földjének jellegzetességeit, ízelítőt ad történelméből, növény- és állatvilágából. Szemléltető képek kíséretében bemutatja a jelenlegi Kolozsvárt középületeivel, templomaival, hivatalaival, szórakozó- és mulató helyeivel. Megismertet a város szellemi életével, midőn elvezet a múzeumokba, az egyetemre, akadémiákra, a közép- és elemi iskolákba; felsorolja az irodalmi élet különböző megnyilvánulásait: a lapokat, folyóiratokat. Nem feledkezik meg a mezőgazdaságról, az iparról, kereskedelemről. Elősorolja a kolozsvári orvosok nevét és lakását az egyházi és állami intézményeket. Szóval az egész könyv körültekintő gondosságról és arról az igyekezetről teszen bizonyosságot, hogy az írója minden igényt ki akart elégíteni, amit egy ilyen „Útmutató“-val szemben támasztani lehet. A könyv értékét nagyban növelik azok a szép képek, amelyek a város templomait és középipületeit mutatják be. Végül párhuzamosan a román és az új magyar utcaneveket a kerületek megnevezésével sorolja fel a város területét ábrázoló térképpel. Ezt a könyvet mindenkinek olvasnia kell, aki rövid úton Kolozsvár külső és belső életéről tájékozódni akar. Mint minket különösebben is érdeklő részt, megemlíti, hogy az új utcanevek között a következő unitárius nagyokról nevezett utcák szerepelnek: Berde Mózes, Brassai, Dávid Ferenc, Ferencz József püspök, Heltai, Jakab Elek, János Zsigmond, Kövári László, Kriza János, Orbán Balázs, Székely Mózes-utca. Az érdekes könyv ára térképpel 1 Pengő.

János Zsigmond jubileumi esztendeje. Főtitkár a „Keresztény Magvető” 1941. 1. füzetében közreadott jelentésében beszámolt arról, hogy bár nagy sajnálatunkra az unitárius egyház hivatalos János Zsigmond-emlékünnepe 1940-ben, rajtunk teljesen kívül álló okok miatt elmaradt, egyesek buzgósága következtében mégis történtek János Zsigmondról, születésének 400-ik esztendejében, 1940-ben értékes megemlékezések. Örömmel egészítjük ki az újabban kezünkbe jutott adatokból, hogy ugyancsak a jubileumi évben jelent meg *Józan Miklósnak* „A fejedelem és papja” című munkája, *Botár Imre* pedig *Ferencz József* lelkész közvetítésével a Budapesten megjelenő „The Hungarian Quarterly” című folyóiratban írt János Zsigmondról 10 oldalon egy tanulmányt. Végül *Lakatos István*: „János Zsigmond a muzsikáló erdélyi fejedelem” címen a „Keresztény Magvető” 1940. I. füzetben és ugyancsak *Lakatos István*: „A muzsikáló János Zsigmond fejedelem” címmel a „Pásztortűz” 1940. 4-ik számában írt egy-egy tanulmányt.

„Hazatérés.” Ilyen címen adta ki egyházunk missziói bizottsága azokat a beszédeket, amelyek az 1941. január 12-én tartott egyházi Főtanácson elhangzottak abból az alkalomból, hogy a Duna-Tiszamenti egyházkör a bécsi döntés folytán visszatért az anyaegház kebelére. A beszédek egy része az 1941. jan. 12-iki főtanácsi jegyzőkönyvben is megjelent. Így csokorba kötve híven fejezte ki azokat a belső ünnepi érzéseket, amelyek a csatlakozás napján lelkünket eltöltötték. Ez a füzet maradandó emléke lesz egyházunk ezen történelmi nagy napjának. A füzethez Dr. Kiss Elek egyházi főjegyző, püspökhelyettes írt meleghangú előszót, amelybe az a sajnálatos hiba csúszott be, hogy e történelmi nap dátumául 1941. jan. 12. helyett 1940. jan. 12-ike van feltüntetve. Különbözik a füzet lelkesítő és buzdító tartalmáért is érdemes, hogy azt minden unitárius elolvassa.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az Országos Magyar Sajtókamara közlése. „Az Országos Magyar Sajtókamara“, hogy a háborús viszonyok folytán a lapkiadásra háruló rendkívüli nehézségeket némileg enyhítse, kénytelen volt egyes megtakarítási rendelkezéseket életbe léptetni, amelyek minden lapkiadóra nézve egyaránt kötelezőek. Ezek szerint a budapesti és vidéki sajtónak egyaránt megtiltotta tiszteletpéldányok adását, valamint eltiltotta a lapkiadókat bármilyenű ajándékozás, pályázat és rejtvénymegfejtési jutalom, kedvezmény nyújtásától. Ezen tilalom kiterjed minden előfizetésgyűjtéssel foglalkozó vállalkozásra is. Tudva, hogy az általános anyagdrágulás, a hiányzó vasútszállítás helyett beállított autó, sínautó és repülőgépszállítás hatalmas túlkiadásai alig elviselhető terheket rónak a lapkiadásra, az olvasóközönség bizonyára megértéssel fogadja az Országos Magyar Sajtókamara kényszerű intézkedéseit.

Az Unitárius Irodalmi Társaság 1941. május 18-án az unitárius kollégium dísztermében nagyszerű felolvasó ülést tartott. Megjelentek *Dr. Roska Márton*, *Dr. Gyulai Zoltán*, *Dr. Éltető Károly* egyetemi tanárok, *Dr. Gyalui Farkas* ny. egyetemi könyvtárigazgató, *Mózes Mihály* főhadbiztos, *József Ákos* őrnagy, *Molnár Sándor*, a költői lelkiületű százados és még sok-sok képviselője a magyar szellemi életnek. *Dr. Ferenczy Géza*, az Unitárius Irodalmi Társaság nagyrabecsült elnöke a közlekedési nehézségek miatt nem jelenhetett meg az ülésen s azért az elnöki megnyitót *Dr. Gál Kelemen*, alelnök tartotta a tőle megszokott rövidezséggel és mély tartalommal. Azután *Dr. Gelei József* egyetemi tanár, választmányi tag tartotta meg székfoglalóját: „Az optimismus vallás-erkölcsi jelentősége“ címen. Ezt követte *Végh József* szerkesztő, rendes tag értekezése: „A sinfalvi rombolások és a magyar sajtó“ címen. Mindkét kiváló értekezést a közönség nagy tetszéssel fogadta és hogy a távollevők is olvashassák, folyóiratunk jelen számában közöljük. A helyi sajtó is nagy elismeréssel írt mindkét értekezésről.

A zenei számról Walter Gyula szerkesztő az „Ellenzék” 1941. május 19-iki számában ezeket írta: „Majd P. Szentmártoni Éva énekelt. Tömör, nagyterjedelmű és kultúrált hangján ércesen, zengően szólalt meg Wolf: Elrejtése és a Faust nagy ékszeráriája. Hatalmas sikerében méltán osztozott a kíséretet pompásan ellátó édesanyja P. Szentmártoni Kálmánné is.” Végül Dr. Gál Kelemen elnök felolvasta Dr. Ferenczy Gézáknak, az Unitárius Irodalmi Társaság elnökének a székfoglalót tartókhöz sürgönyileg intézett meleg, üdvözlő szavait és az ülést bezárta. A nagyszámú közönség azzal a jóleső érzéssel távozott, hogy a felolvasó ülés a szereplők kitűnő közreműködés folytán szép magyar ünneppé magasztosult.

Dr. Gál Kelemen kitüntetése. Dr. Gál Kelemen az Unitárius Irodalmi Társaság alelnökét, aki 25 éven keresztül volt a kolozsvári kollégium igazgatója, aki a román megszállás alatt az első vonalban harcolt a magyar tanügy érdekeiért folytatott nehéz küzdelemben, kiváló érdemeinek elismeréséül a Kormányzó Úr Őfőméltósága a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére tanügyi főtanácsossá nevezte ki. Olyan kitüntetés ez, amelyet mindnyájan, akik ismertük Gál Kelemennek mind irodalmilag kifejtett elméleti, mind a gyakorlatban megvalósított félszázados pedagógiai működését vártunk s amely mindnyájunkat jóleső örömmel tölt el. Adja Isten, hogy még sokáig szolgálhassa közismert tudásával és buzgóságával a magyar tanügyet nemzetünk javára s egyházunk dicsőségére!

Dr. Tóth György nyugalomba megy. Az unitárius egyházi jognak ez a derék munkása, aki a saját ereje és szorgalma által a m. kir. kúriai bíróságig küzdötte fel magát, f. é. májusban a 70 éve betöltésével elérte a törvényes korhatárt s nyugalomba vonul. A Keresztény Magvető egyik legrégebb munkása és leglelkesebb híve volt. Nemcsak mindig magas szinten járó jogi tanulmányaival, hanem az anyaországbeli előfizetőink megszervezésével anyagilag is nagy szolgálatokat tett ügyünknek. Tudományos munkásságával egyházi életünk olyan területén dolgozott, amely Bölöni Mikó Lőrinc óta teljesen parlagon hevert. Hogy egyházjogunk az elméletben a mai színvonalra emelkedett, az nagy részben az ő érdeme. Nem sorolhatjuk itt fel mindazon nagy értékű jogi tanulmányait, amelyek folyóiratunk különböző számaiban 32 óva óta megjelentek. Csupán „Az Unitárius Egyház Szervezete” címen önállóan 3 kötetben és „Az unitárius

egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése“ 1 kötetben megjelent műveire hivatkozunk, amelyek által új korszakot jelölt meg egyházi irodalmunkban. Ezek mellett nagy szolgálatot tett a Mikó-féle kánon-gyűjtemény kiadásával is. Most nyugalomba vonulása alkalmából legjobb kívánságainkat és a reményünket fejezzük ki, hogy miután a gyakorlati bírói teendők alól felmentődött, annál több időt szentelhet egyházi kérdéseink elméleti tisztázására.

Dr. Ferenczi Sándor. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter Dr. Ferenczi Sándort, a kolozsvári unitárius főgimnázium lelkiismeretes és tudós tanárát a máramarosszigeti leányfőgimnáziumhoz az igazgatói teendők ellátásával bízta meg. Amennyire sajnáljuk, hogy ez a főgimnázium elveszíti azt a jeles tanárát, ki a természetrajzi szaktárgyait nemcsak elméletileg tanította, hanem gyakorlatilag is képezte tanítványait, kik rajongtak érte, éppen annyira örvendünk e!őhaladásának. Hisszük, hogy új állásában is elismerést szerez egyházunknak s dicsőségére lesz a magyar tanügynek, áldásunk és jókívánságaink kísérik további pályáján.

Kolozsvári főgimnáziumunk tanulónak sikere az Országos Diákpályázatban. Amint a Búvár 1941. májusi számában olvassuk az Országos Diákversenyben, amelyre több mint 400 pályázó jelentkezett Ferenczi János VII. gimn. osztályú tanuló a természetrajzból a harmadik díjat nyerte el. Rajta kívül dicséretet kaptak: Albert Gyula, Albert Zsigmond, Borbély Géza, Borsai Jenő, Deutsch László, Gálfi Miklós, Kelemen István, Kelemen Miklós, Pázsint Zoltán, Rázmán András, Zsakó János. Ez a szép eredmény, mind a tanárnak, mind az intézetnek dicsőségére szolgál.

Az erdélyi iskolák és egyházak hivatása. Az Erdélyi Párt Országos alakuló közgyűlésén Dr. Mikó Imre országgyűlési képviselő, kit a közgyűlés a párt politikai főtitkárává választott, az erdélyi párt programját nagyszabású programban ismertette, melyben a hitvallásos iskolák és egyházak hivatását és jelentőségét a következőleg jellemezte: „A nevelésügy terén az erdélyi magyar egyházak, hitvallásos iskoláink több évszázados múltra tekintenek vissza. Az ősi hitvallásos iskolák voltak történelmünk folyamán a magyar művelődés és tudomány fáklyavivői, az idegen uralom pedig ezekben talált otthont az állami iskolákból kiűzött magyar nyelv. Éppen ezért azt kívánjuk, hogy ezek az iskolák ne szorítassanak háttérbe, hanem ellenkezőleg: bőséges támogatással megerősítve és tovább fejlesztve az erdélyi magyar közművelődési politikának ezután is gerincét alkossák.“ „Keresztény Magyarország-

ért küzdünk. Ezen nem csak a nem keresztény elemeknek a nemzeti és állami élet bizonyos területeiről való kizárását, hanem a történelmi magyar egyházak mindenirányú megerősítését is érti. Kisebbségi sorban világosan felismertük az egyházak erkölcsépítő, társadalomszervező és nemzeti műveltséget ápoló döntő hivatását. Az egyházaknak ezt a szerepét az egész országban támogatni és biztosítani kívánjuk. Félteve őrizzük az erdélyi magyar egyházak közötti hagyományos jóviszonyt és elősegítjük azok szerves együttműködését minden nemzeti és társadalmi munkában.“

A „levente intézmény.“ A „levente“ régi magyar szó. Fiatal, de már számottevő növendék harcost jelent. A szónak eme ősi jelentése van átvive az intézmény tagjaira, akik tehát fiatal harcosok, lovagok. Az intézmény célja a törvény rendelkezése alapján: „*a*) vallás-erkölcsi alapon nyugvó, katonás, hazafias nevelésből, *b*) testnevelésből és egészségápolásból, *c*) katonai előképzésből és légvédelmi oktatásból, *d*) öntudatos állampolgári életre való nevelésből, *e*) az iskolában szerzett műveltség kiegészítéséből és emeléséből áll.“ Ez az intézmény magában foglalja úgy az iskolai, mint az iskolán kívüli ifjúságot. Jelenleg az egész országban kb. 1.250.000 ifjú lehet ennek az intézménynek tagja. Ez a szám a szervezetek által állandóan emelkedik. A kiképzés ideje az év tíz hónapján keresztül, heti 4 órát vesz igénybe. A kiképzők tényleges, vagy ideiglenesen ténylegesített tiszték, akik a honvédelmi miniszter, valamint a vezérkar hatáskörébe tartoznak. A leventék az első kiképzési év végén fogadalmat tesznek, amelyben hűséget fogadnak hazájuk iránt és ígéretet tesznek kötelességük teljesítésére. A fogadalom után van egy ünnepélyes felavatás. A levente-intézménynek vannak társadalmi szervezetei: a levente egyesületek. Minden községben, városokban pedig a körzetekben, működik ilyen egyesület. Az egyesületek céljait szolgálják a leventeotthonok. Ezekben úgy a testi, mint a fejlődés eszközei rendelkezésre állanak (így könyvtárak, sporttelepek s'b.). A leventeotthonok vezetői, akik rendszeren a helyi parancsnokok, arra törekednek, hogy a kötelező kiképzésen túl az ifjúságnak élményszerű nevelést adjanak. Itt lehetőségek nyílnak az ifjúság előtt az öntevékenységre. Az intézmény hivatalos lappal is rendelkezik. Ennek címe a „Szébb jövő“-t. Hogy mekkora népszerűségnek örvend ez a lap s rajta keresztül az intézmény, az kitűnik abból, hogy jelenleg több, mint 14000 előfizetője van. Ennek az intézménynek már is nagy érdemei vannak. Nevelői hatása minden társadalmi osztályba tartozó ifjún látszik. Az ifjak itt szent indítást nyernek, hogy küzdjenek Magyarország „Szébb jövő“-éért!

Sz. D.

Szerkesztésért felel: **Vári Albert.**

Felelős kiadó: **P. Szentmártoni Kálmán.**

„Pallas“ könyvnyomda Kolozsvárt, Bolyai-utca 3. sz. Telefon: 11-58.

Felelős vezető: **Kahlfürst Imre.**